

ΣΤ' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

Κοινωνικά προβλήματα και ποινικός έλεγχος

ΑΝΤΩΝΗ ΜΑΓΓΑΝΑ, Καθηγητή Τομέα Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Στη δημοσίευση αυτή εξετάζεται η δυνατότητα του δικαστικού μηχανισμού να ελέγξει κοινωνικά προβλήματα και παραβατικές συμπεριφορές, όπως η παιδική κακοποίηση, η ενδοοικογενειακή βία και η εγκληματικότητα που σχετίζεται με τα ναρκωτικά.

In this publication the author examines the possibility of the judicial mechanism to deal with some social problems and some criminal behaviour as violence against children, intra-marital violence and drug offenses.

I. Εισαγωγή

Οι ειδικοί του κλάδων των εγκληματολογικών επιστημών έχουν, πολλές φορές, αναρωτηθεί αν το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να λύσει τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα που βρίσκονται πίσω από την τέλεση ενός εγκλήματος. Η κακοποίηση παιδιών, η ενδοοικογενειακή βία, η εμπορία ναρκωτικών αποτελούν περιπτώσεις όπου το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα στον χειρισμό τους. Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο δεδομένου ότι κάθε κατάσταση αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τους φορείς που είναι υπεύθυνοι. Δικαστές, εισαγγελείς, αστυνομικοί, συνήγοροι υπεράσπισης, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί έχουν ο καθένας τον δικό του τρόπο σκέψης και δράσης με αποτέλεσμα η αντιμετώπιση μιας περίπτωσης να μην είναι ενιαία. Στην πράξη, αυτή η διαφορά στον τρόπο προσέγγισης μπορεί να έχει πολύ σημαντικές συνέπειες τόσο για τον δράστη όσο και για το θύμα. Το αν μία περίπτωση κακοποίησης παιδιού θα κριθεί από τα οικογενειακά ή τα ποινικά δικαστήρια, στην πράξη αυτό σημαίνει ότι η μεταχείριση του δράστη θα είναι πολύ διαφορετική. Στην πρώτη περίπτωση μπορεί το οικογενειακό δικαστήριο, όπου αυτό προβλέπεται από τη νομοθεσία, να περιορισθεί στην επιβολή περιοριστικών ή άλλων μέτρων, ενώ στην δεύτερη το ποινικό δικαστήριο θα επιβάλλει μία μακροχρόνια ποινή κάθειρξης. Με τον ίδιο τρόπο, σε μία περίπτωση χρήσης και εμπορίας ναρκωτικών, το γεγονός ότι το άτομο που ακολουθεί μία θεραπεία παρουσίασε μία υποτροπή στην κατανάλωση θα κριθεί διαφορετικά από τους εκπροσώπους του δικαστικού μηχανισμού σε σχέση με τους αρμοδίους των ιατροκοινωνικών υπηρεσιών. Οι πρώτοι θα θεωρήσουν το γεγονός ως αποτυχία της θεραπείας που θα οδηγήσει στον εγκλεισμό, ενώ οι δεύτεροι σαν ένα στάδιο μιας διαδικασίας και δεν θα θεωρήσουν ότι η θεραπεία διεκόπη ή απέτυχε.

Σε τελική ανάλυση, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι άνθρωποι που δεν διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις παίρνουν αποφάσεις για ένα θέμα που, ουσιαστικά, δεν γνωρίζουν. Μπορεί, άραγε, ένας νομικός επιστήμονας ν' αποφανθεί για το μέτρο που πρέπει να ληφθεί για κάποιο χρήστη ναρκωτικών; Και, όμως, οι αποφάσεις αυτές έχουν σοβαρές συνέπειες για το εμπλεκόμενο άτομο.

Στο τεύχος της Επιθεώρησης του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ Criminologie,¹ το οποίο θα παρουσιάσουμε στις γενικές γραμμές του, επιχειρείται ν' απαντηθεί το ερώτημα αν ο ποινικός μηχανισμός μπορεί να βοηθήσει στην επίλυση ορισμένων κοινωνικών προβλημάτων με την χρησιμοποίηση συ-

γκεκριμένων παραδειγμάτων (κακοποίηση παιδιών, συζυγικής βίας, ναρκωτικών, ψυχικά ασθενών δραστών).

II. Κοινωνικά προβλήματα και τρόποι επίλυσής τους

1. Η ποινική δίωξη σε μία περίπτωση κακοποίησης παιδιού

Η πρώτη δημοσίευση του τεύχους,² αναφέρεται στους παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για το αν θα ασκηθεί ποινική δίωξη σε μία περίπτωση κακοποίησης παιδιού. Από την αρχή υπογραμμίζεται η σύγχυση που επικρατεί στο κεφάλαιο της παιδικής κακοποίησης. Ενώ μερικοί συγγραφείς προτιμούν την προσέγγιση κοινοτικού χαρακτήρα και τη χρησιμοποίηση τεχνικών επίλυσης των διενέξεων με στόχο την αποφυγή της προσφυγής στα ποινικά δικαστήρια, άλλοι υποστηρίζουν ότι η κακοποίηση παιδιών θα έπρεπε να θεωρείται έγκλημα και να μην περιορίζεται σ' ένα οικογενειακό πρόβλημα.³

Μία έρευνα του Κεμπέκ στον Καναδά, που διήρκεσε τρία χρόνια, παρουσίασε την πορεία 6,304 περιπτώσεων που αναφέρθηκαν σε έξι Κέντρα Νεότητας από τον Απρίλιο του 1992 έως το Μάρτιο του 1993. Η έρευνα κατέδειξε ότι ένα ποσοστό 39% έως 68% από τις περιπτώσεις που αφορούσαν σεξουαλική κακοποίηση έφθασαν στα δικαστήρια ανηλίκων.

Αντίθετα, οι περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης ακολούθησαν την ίδια πορεία σε πολύ μικρότερο ποσοστό (από 0% έως 34%). Δυστυχώς δεν υπάρχουν στοιχεία για τις παραπομπές στα ποινικά δικαστήρια.

Όσον αφορά την καταγγελία του περιστατικού, η αποκάλυψη έγινε, τις περισσότερες φορές, σ' ένα φίλο ή γνωστό και όχι σ' ένα μέλος της οικογένειας ή έναν επαγγελματία του χώρου.

Δύο κατηγορίες παραγόντων επηρεάζουν την απόφαση αν θα ξεκινήσει η ποινική διαδικασία. Παράγοντες εσωτερικοί που συνδέονται άμεσα με το είδος της κακομεταχείρισης και παράγοντες εξωτερικοί, όπως η πηγή της αποκάλυψης, η γεωγραφική τοποθεσία, η φυλή και η κοινωνική τάξη της οικογένειας που κατήγγειλε το γεγονός.

1. Problèmes sociaux et système pénal, (2000) 33 (No 2), Montréal, P.U.M.

2. Συγγραφείς είναι οι Καθηγητές N.Trocme και M.Tourigny.

3. Βλ. Β.Αρτινοπούλου και Α.Μαγγανάς, Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ. 87 επ.

Στην συγκεκριμένη έρευνα, εξετάστηκαν 577 περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης εκ των οποίων το 15% παραπέμφθηκε στη δικαιοσύνη. Διαπιστώθηκαν τα εξής: α) πάνω από τις μισές καταγγελίες αφορούσαν σεξουαλικές επαφές (attouchements, 56%), β) κατά τη διάρκεια της αποτίμησης ο ερευνητής δεν διαπίστωσε εμφανή σημάδια σ' ένα 71% των περιπτώσεων, γ) λίγο λιγότερες από τις μισές περιπτώσεις συνέβησαν μόνο μία φορά (47%), δ) οι κυριότεροι ύποπτοι ως δράστες ήταν ο πατέρας (34%), ένα άλλο μέλος της οικογένειας (24%) ή ένας οικογενειακός γνωστός (23%), ε) στο 90% των περιπτώσεων, ο ύποπτος ως δράστης ήταν άνδρας και στ) τα θύματα ήταν, κυρίως, κορίτσια (67%).

Όσον αφορά τις μεταβλητές που χαρακτηρίζουν τη σεξουαλική κακοποίηση, παρατηρούμε ότι: i) οι οικογένειες των θυμάτων ήταν μονογονεϊκές, όπου αρχηγός ήταν η μητέρα (34%) ή φυσικές οικογένειες απαρτιζόμενες από τους δύο βιολογικούς γονείς (34%), ii) εντοπίστηκε μικρός αριθμός οικογενειών με προβλήματα εκ των οποίων τα δύο κυριότερα ήταν ότι η οικογένεια ζούσε με την κοινωνική πρόνοια (28%) ή σ' ένα επιδοτούμενο διαμέρισμα (17%), iii) εντοπίστηκαν λίγα προβλήματα που να σχετίζονται με τους γονείς εκ των οποίων τα δύο συχνότερα ήταν η παρουσία ενδοοικογενειακής βίας (13%) και ένα πρόβλημα ψυχικής υγείας στο γονέα (11%), iv) τα μισά, περίπου, από τα παιδιά (49%) είχαν, ήδη, γίνει αντικείμενο αναφοράς στις υπηρεσίες προστασίας της νεότητας και τέλος, v) οι καταγγελίες προέρχονταν, κυρίως από ένα μέλος της οικογένειας (33%) και από το προσωπικό του σχολείου του παιδιού (18%).

Μετά την αποτίμηση των περιπτώσεων, ο ειδικός υπάλληλος συμπέρανε ότι ένα 31% ήταν βάσιμες, ενώ σ' ένα 27% υπήρχαν υποψίες. Στη μεγάλη πλειοψηφία (90%) καμία διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου ανηλίκων δεν ξεκίνησε. Σ' ένα 26% προσφέρθηκαν συνεχείς υπηρεσίες στο παιδί και την οικογένειά του, σ' ένα 22% αναφέρθηκε η περίπτωση του παιδιού στις αρμόδιες αρχές, ενώ σ' ένα ποσοστό 52% δεν παρασχέθηκε καμία υπηρεσία στην οικογένεια. Εξάλλου, σ' ένα 44% των περιπτώσεων, η αστυνομία είχε επιληφθεί παράλληλα με την υπηρεσία προστασίας.

Όσον αφορά την σωματική κακοποίηση (1003 περιπτώσεις) μόνο ένα 5% έφθασε στα δικαστήρια. Το 65% αφορούσαν προβλήματα πειθαρχίας και μόνο σ' ένα 27% προσφέρθηκαν συνεχείς υπηρεσίες. Τα υπόλοιπα ποσοστά είναι παραπλήσια προς εκείνα της σεξουαλικής κακοποίησης. Το σχετικά χαμηλό ποσοστό διώξεων στις περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης αποτελεί, πιθανόν, μία ένδειξη της αμφιταλάντευσης που υπάρχει στους ειδικούς και το κοινό γενικότερα αναφορικά με τη χρήση της σωματικής βίας ως εκπαιδευτικής πρακτικής για τα παιδιά.

Στην περίπτωση της σεξουαλικής κακοποίησης, η βαρύτητα της πράξης αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για το αν θα παραπεμφθεί η υπόθεση στην ποινική δικαιοσύνη. Αν υπήρξε σεξουαλική σχέση, υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες να γίνει αντικείμενο καταγγελίας, ενώ, όταν δεν έλαβε χώρα, σπάνια η υπόθεση θα οδηγηθεί στα δικαστήρια. Η ηλικία του παιδιού αποτελεί επίσης έναν σημαντικό παράγοντα. Η ποινική δίωξη είναι πολύ πιο πιθανή, όταν το παιδί είναι μεγαλύτερης ηλικίας. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί από την ικανότητα ή μη ενός παιδιού να καταθέσει στο δικαστήριο.

Σχετικά με τις περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης, αυτές παρουσιάζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να φθάνουν στα δικαστήρια, εφόσον μόνον οι σοβαρότερες μορφές αναφέρονται στην αστυνομία, τα νοσοκομεία και τις ειδικές υπηρεσίες προστασίας. Για τις περιπτώσεις σεξουαλικής επίθεσης με-

γαλύτερες πιθανότητες ποινικής δίωξης υπάρχουν όταν η καταγγελία έγινε από τα ίδια τα παιδιά ή την αστυνομία. Αντίθετα προς την πεποίθηση που υπάρχει, ότι δηλαδή είναι πιο δύσκολη η παρέμβαση όταν πρόκειται για ενδοοικογενειακές καταστάσεις, οι μελέτες που έγιναν στο Ontario του Καναδά έδειξαν ότι η αστυνομία ξεκινά την ποινική διαδικασία ανεξάρτητα από τη σχέση μεταξύ δράστη και θύματος. Για το μέλλον τρεις παράγοντες πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν όσον αφορά την πιθανότητα προσφυγής στην ποινική δικαιοσύνη: 1) η φύση και η ποιότητα των αποδεικτικών στοιχείων και μαρτυρικών καταθέσεων στη διάθεση της αστυνομίας, 2) η ιδέα που έχουν οι κυρίως εμπλεκόμενοι (το παιδί, ο γονέας που δεν έχει κακοποιήσει, και ο ειδικός των υπηρεσιών προστασίας) για το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και για την επιρροή του στο παιδί - θύμα 3) Το επίπεδο ψυχοκοινωνικής λειτουργικότητας του παιδιού θύματος και 4) ένας (που θα προσθέταμε) συνίσταται στο πώς θα χειρισθούν το παιδί οι υπεύθυνοι στο χώρο της δικαιοσύνης. Είναι γνωστό ότι ένας κατ' εξοχήν ανασταλτικός παράγοντας για την καταγγελία τέτοιων πράξεων είναι ο φόβος του θύματος ως προς αυτά που θα αντιμετωπίσει στα πλαίσια της ποινικής διαδικασίας.

Συμπερασματικά οι συγγραφείς δικαιολογούν τη σημασία των ερευνών σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση αν θα υπάρξει προσφυγή στη δικαιοσύνη από το γεγονός της ύπαρξης των πρωτοκόλλων συνεργασίας μεταξύ αστυνομίας και υπηρεσιών προστασίας και από την αύξηση του αριθμού των περιπτώσεων παιδικής κακοποίησης που φθάνουν στα δικαστήρια.

2. Η δικαστική πορεία των περιπτώσεων ενδοσυζυγικής βίας⁴

Η συχνή προσφυγή στα ποινικά δικαστήρια για τις περιπτώσεις συζυγικής βίας που εμφανίζεται στις μέρες μας είναι συνέπεια των πιέσεων που άσκησαν τα φεμινιστικά κινήματα. Θεωρούμενη (η συζυγική βία) αρχικά ως κοινωνικό πρόβλημα, γρήγορα χαρακτηρίστηκε ως έγκλημα, γεγονός που επηρέασε βαθειά τον χειρισμό του όλου θέματος. Οι γυναίκες ομάδες πίεσης ζήτησαν αφ' ενός να θεωρηθούν οι βίαιες συμπεριφορές μεταξύ συζύγων ως ποινικό αδίκημα και αφ' ετέρου οι υπεύθυνοι του ποινικού τομέα να χειρίζονται τις πράξεις αυτές όπως τα άλλα αδικήματα και μάλιστα ακόμη πιο αυστηρά.⁵

Ο Καναδός νομοθέτης ευθυγραμμίστηκε με αυτή την αντίληψη όταν έθεσε σε ισχύ, το 1996, μία νέα διάταξη, η οποία θεωρεί ως επιβαρυντική περίπτωση, κατά την επιβολή της ποινής, το γεγονός ότι ο δράστης κακοποίησε τη/το σύζυγο ή τα παιδιά του.⁶

Η θέση αυτή, πάντως, δεν υποστηρίζεται μόνο από ομάδες στρατευμένων γυναικών. Ανέκαθεν ακούγονταν φωνές που υποστήριζαν ότι ο ποινικός μηχανισμός μπορεί αλλά και ενδείκνυται να χειρισθεί περιπτώσεις ενδοσυζυγικής βίας. Δεδομένου ότι οι σύζυγοι που κακοποιούν βίαια ή δολοφονούν τη γυναίκα τους έχουν, ήδη, δείξει αυτή την τάση στο παρελθόν σε μικρότερη έκταση, είναι πολύ βασικό να σταματήσουμε την κλιμάκωση της βίας και να παρέμβουμε από τις πρώτες εκδηλώσεις αυτής της συμπεριφοράς. Για τους υποστηρικτές της προσφυγής στη δικαιοσύνη, η ποινική παρέμβαση

4. Τη δημοσίευση αυτή υπογράφουν η S. Gauthier και η D. Laberge.

5. Davis N.J. «Battered women: Implication for social control» (1988) 12 Contemporary Crisis (4) p.345.

6. Άρθρο 718.2 α) ii) ΚανΓΚ.

θεωρείται, συχνά, ως ένα από τα πλέον αποτελεσματικά μέσα για να μπει κάποιο φρένο στην κλιμάκωση της βίας.

Η προσφυγή, όμως, στη δικαιοσύνη για τέτοιου είδους υποθέσεις παρουσιάζει ορισμένες δυσκολίες. Πολλοί συγγραφείς διαπίστωσαν προβλήματα στην εφαρμογή του νόμου από τους υπεύθυνους. Οι αστυνομικοί δεν απαγγέλλουν αρκετές κατηγορίες, μερικοί εξακολουθούν να ρωτούν τις γυναίκες αν επιθυμούν να υποβάλλουν μήνυση, ενώ είναι εκείνοι που έχουν αυτό το καθήκον. Οι κατηγορούμενοι επιτυγχάνουν πολύ εύκολα την έξοδό τους από τη φυλακή. Η διαδικασία διαρκεί πολύ χρόνο. Οι κατηγορούμενοι αθώνονται και οι ποινές είναι πολύ μικρές.

Ορισμένοι συγγραφείς⁷ μάλιστα, θεωρούν ότι προκύπτουν πολλά προβλήματα από αυτή καθ' εαυτή την προσφυγή στην ποινική δικαιοσύνη όταν πρόκειται να ρυθμισθούν προβλήματα ενδοσυζυγικής βίας και, γενικότερα, διαπροσωπικές διενέξεις. Πρόκειται, ουσιαστικά για το ατομικό και κοινωνικό κόστος της ποινικής παρέμβασης και των προβλημάτων που απορρέουν από τον τρόπο λειτουργίας του ποινικού μηχανισμού. Ιδιαίτερα όσον αφορά το θύμα, παίζει δευτερεύοντα ρόλο πιεσμένο ανάμεσα στο Κράτος και το δράστη. Η άρνηση των θυμάτων να καταθέσουν στην προανάκριση και κατά τη διάρκεια της δίκης εξοργίζει τους υπεύθυνους του ποινικού τομέα. Έχουν την εντύπωση ότι χάνουν το χρόνο τους με θύματα που αρνούνται⁸ να τους βοηθήσουν.

Η προσφυγή στη δικαιοσύνη για τις περιπτώσεις ενδοσυζυγικής βίας εγγράφεται μέσα στη γενικότερη πολιτική ότι η εγκληματοποίηση επιβάλλεται ως αναγκαία και ενδεδειγμένη λύση για ορισμένα κοινωνικά προβλήματα και ότι η παρουσία του Κράτους γίνεται όλο και πιο έντονη στην ιδιωτική σφαίρα. Προκαλεί, όμως, και μερικές δυσάρεστες συνέπειες. «Μία πολύ τιμωρητική νομοθεσία ή ο εγκλεισμός μερικών αποδιοπομπαίων τράγων δημιουργούν την εντύπωση ότι κάνουμε τα πάντα για να λυθεί το πρόβλημα, ικανοποιούν την κοινή γνώμη, αλλά αποφεύγουν να δώσουν λύσεις πιο σύνθετες που κοστίζουν, όμως, περισσότερο».⁹ Επί πλέον μία τέτοιου είδους παρέμβαση δημιουργεί διακρίσεις κατά των κοινωνικά μη ευνοουμένων ατόμων. Και τέλος γεννά τελείως εξωπραγματικές προσδοκίες απέναντι σ' αυτόν τον μηχανισμό ελέγχου.

Το κυριότερο, όμως, επιχείρημα εκείνων που πιστεύουν ότι υπάρχουν προβλήματα στη δικαστική «λύση» είναι η διπλή θυματοποίηση: Η ποινική παρέμβαση ενέχει τον κίνδυνο να θυματοποιήσει διπλά τις γυναίκες που υφίστανται τη βία των συντρόφων τους. Αν μερικοί θεωρούν ότι η ποινική δίωξη αποτελεί το μόνο μέσο για ορισμένα θύματα, ώστε να ξαναποκτήσουν τον χαμένο έλεγχο και εξουσία, στην ουσία δεν πρόκειται παρά για την αντικατάσταση ενός ελέγχου από έναν άλλο. Η ποινική παρέμβαση εκλαμβάνεται ως μία μορφή εξουσίας, που απογυμνώνει ακόμη περισσότερο τα θύματα από τη δυνατότητα ελέγχου. Για πολλούς, ο τρόπος αποφυγής αυτής της διπλής θυματοποίησης συνίσταται σε μία βαθειά αλλαγή της νοοτροπίας αυτών που απασχολούνται στον ποινικό τομέα, σε μία καλύτερη υποστήριξη των θυμάτων κατά τη διάρκεια της διαδικασίας καθώς και σε μία καλύτερη εφαρμογή της ποινικής πρακτικής στις ανάγκες των θυμάτων. Αν χρειασθεί, μπορεί να ιδρυθεί ένα ειδικό δικαστήριο γι' αυτές τις περιπτώσεις, όπως έγινε στην επαρχία Manitoba του Καναδά, όπου το δικαστήριο της ενδοοικογενειακής βίας ιδρύθηκε ειδικά για να χειρίζεται τέτοιους είδους υποθέσεις με την ίδια αυστηρότητα όπως τα άλλα αδικήματα. Οι εισαγγελείς και οι δικαστές αυτού του δικαστηρίου έλαβαν μία ειδική επιμόρφωση ως προς τις ιδιαιτερότητες της δικαστικής

παρέμβασης σε άτομα που συνδέονται με τον κατηγορούμενο (σύντροφοι, παιδιά, ηλικιωμένοι).

Αντικείμενο της έρευνας που διενήργησαν οι συγγραφείς της δημοσίευσης αποτέλεσε 262 φάκελοι που αφορούσαν περιπτώσεις ενδοσυζυγικής βίας στην περιοχή του Montréal μεταξύ 1992-93. Η πρώτη αξιοσημείωτη διαπίστωση είναι ότι μόνο κατά του ενός τρίτου των συζύγων απαγγέλθηκε κατηγορία για σοβαρό αδίκημα κατά του προσώπου, ενώ η πλειοψηφία αντιμετώπισε κατηγορίες για ελαφρότερα αδικήματα. Η τελευταία διαπίστωση οφείλεται στο ότι οι αστυνομικοί είναι εκείνοι που πρέπει ν' απαγγείλουν κατηγορία σε τέτοιες περιπτώσεις, γεγονός που συμβάλλει στο να αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των περιπτώσεων που φθάνουν στα δικαστήρια. Η υποχρέωση αυτή των αστυνομικών διόγκωσε τον αριθμό των μη σοβαρών αδικημάτων που παραπέμφθηκαν. Παλαιότερα στις περιπτώσεις αυτές θα είχαν επιλεγεί εναλλακτικές λύσεις.

Από τους 262 φακέλους έγιναν αντικείμενο εξέτασης οι περιπτώσεις 234 ατόμων. Ένα ποσοστό 26,5% των συζύγων παραδέχθηκαν την ενοχή τους. Πολλοί λόγοι μπορούν να εξηγήσουν την στάση τους: οι κατηγορούμενοι επιθυμούν να τελειώσει η διαδικασία ή θεωρούν ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που υπάρχουν εναντίον τους είναι ισχυρά ή τέλος γνωρίζουν ότι είναι ένοχοι και το παραδέχονται. Το ποσοστό όπου οι άνδρες παραδέχθηκαν την ενοχή τους (26,5%) διαφέρει σημαντικά από τις περιπτώσεις των άλλων αδικημάτων, όπου οι κατηγορούμενοι αντέδρασαν με τον ίδιο τρόπο σε ποσοστό 62,6%. Επιπλέον σ' ένα 5,1%, ο δικαστής έκρινε ενόχους τους κατηγορουμένους, γεγονός που δίνει ένα συνολικό ποσοστό 31,6%, όπου ο κατηγορούμενος κηρύχθηκε ένοχος.

Πορεία της διαδικασίας

Κατάληξη	Ενδοσυζυγική βία		Άλλα αδικήματα κατά πρόσωπου	
	Αριθμός	Ποσοστά	Αριθμός	Ποσοστά
Ενοχή				
- παραδοχή ενοχής	62	26,5	231	62,6
- καταδίκη	12	5,1	22	6
(Σύνολο)	(74)	(31,6)	(253)	(68,6)
Άλλοι τρόποι				
- Αβάσιμη καταγγελία	93	39,7	80	21,7
- Αθώωση	30	12,8	16	4,3
- Παύση διαδικασίας	25	10,7	12	3,2
- Ανάκληση καταγγελίας	12	5,1	8	2,2
(Σύνολο άλλων τρόπων)	(160)	(68,4)	(116)	(31,4)
Σύνολο	234	100	369	100

Το μικρό αυτό ποσοστό καταδικαστικών αποφάσεων, όταν πρόκειται για ενδοσυζυγική βία σε σχέση με άλλα αδικήματα, οφείλεται μεταξύ άλλων και στο γεγονός ότι εφόσον οι αστυνομικοί είναι υποχρεωμένοι να προβούν στην καταγγελία,

7. J.P. Brodeur, P. Landreville, Finalités du système de l'administration de la justice et planification des politiques, Les cahiers de l'École de Criminologie de Montréal No 2, Montréal 1979.

8. Η άρνηση των θυμάτων συχνά οφείλεται στο φόβο των αντιποίνων.

9. D. Laberge, P. Landreville «La judiciarisation des problèmes sociaux»: In F. Dumont, S. Langlois, Y. Martin, Traité des problèmes sociaux, Québec, Institut québécois de recherche sur la culture, 1994, σελ. 1078.

υπάρχει μικρότερο φιλτράρισμα και σχεδόν όλες οι υποθέσεις οδηγούνται στα δικαστήρια με αποτέλεσμα για ορισμένες να μην υπάρχουν τα απαραίτητα αποδεικτικά στοιχεία.

Ο κατηγορούμενος, εξ' άλλου, επωφελείται όλων των δικονομικών του δικαιωμάτων, όπως και στις άλλες ποινικές υποθέσεις και ιδίως της αρχής του τεκμηρίου της αθωότητας. Μία άλλη εξήγηση αφορά τα θύματα τα οποία μπορεί να θεωρήσουν ότι μία τέτοιου είδους παρέμβαση στη ζωή τους δεν τους ταιριάζει. Αυτό συμβαίνει, κυρίως, όταν η καταγγελία έγινε παρά τη θέλησή τους και όταν αντιληφθούν ότι η μόνη εξουσία που έχουν είναι να συμβάλλουν στην καταδίκη του συντρόφου τους.

Τα θύματα παραπονούνται επίσης ότι δεν έχουν πληροφορίες γύρω από την διαδικασία και δεν έχουν επαρκή υποστήριξη. Αντικείμενο κριτικής γίνεται ακόμη η συμπεριφορά των δικαστών, εισαγγελέων και συνηγόρων υπεράσπισης απέναντι στο θύμα, γεγονός που εξηγεί το δισταγμό ή την άρνησή τους να εμπλακούν. Τέλος, τα θύματα υπολογίζουν το κόστος για την εμπλοκή αν είναι αρνητικό ή θετικό.

Για να μη φέρουν αποκλειστικά τα θύματα το βάρος της απόδειξης του αδικήματος, ορισμένοι υποστηρίζουν ότι πρέπει να βασιζόμαστε και σε μαρτυρίες τρίτων, όπως αστυνομικών και γιατρών. Πρωταρχικός μας ρόλος πρέπει να είναι, πάντως, ν' ανταποκριθούμε σ' αυτό που επιθυμούν τα θύματα που συνίσταται κυρίως στην **ανάγκη προστασίας**.

Διάφορες στρατηγικές χρησιμοποιούνται για να επιτύχουμε να καταθέσουν τα θύματα εναντίον των συντρόφων τους. Το πλέον σημαντικό φαίνεται να είναι η ύπαρξη καταδικαστικής απόφασης. Όμως, ποιον οφελεί στην πραγματικότητα μία τέτοια απόφαση; Μπορεί να ικανοποιήσει αυτούς που μιλούν στο όνομα των θυμάτων, αυτούς που αποφασίζουν στη θέση τους, ποιο είναι το καλύτερο μέσο για να ρυθμίσουν τα προβλήματά τους, αυτούς που βλέπουν στις ατομικές κατασταλτικού χαρακτήρα αντιδράσεις την ιδανική λύση για να παταχθεί η ενδοσυζυγική βία. Μπορεί ακόμη να ανταποκρίνεται στην επιθυμία ορισμένων θυμάτων που θέλουν την τιμωρία του δράστη γι' αυτό που έκανε. Αν, όμως, αυτός είναι ο απώτερος στόχος, η τιμωρία δηλαδή του ενόχου, πώς εξηγείται, όπως έδειξε η έρευνα, ότι ένας στους τρεις συντρόφους κρίνεται ένοχος στο τέλος της διαδικασίας; Μία καταδικαστική απόφαση μπορεί να ευνοεί το δικαστικό μηχανισμό αυτό, καθ' εαυτό, εφόσον το άτομο αναγνωρίζεται επίσημα ως ένοχος, στιγματίζεται μέσω του ποινικού μητρώου και υφίσταται κυρώσεις. Όμως, στην πραγματικότητα, μία υπόθεση που τελείωσε με τον τρόπο αυτό, αποτελεί άραγε μία επιτυχία για το θύμα, για το σύστημα της δικαιοσύνης, γι' αυτούς που υπεραμύνονται της παραπομπής του υπευθύνου; Άραγε, η κοινωνική αποδοκιμασία αυτών των πράξεων πρέπει να γίνεται μέσω της επιβολής αυστηρών ποινών;

Τι συμβαίνει, όμως, στην πράξη, με τις ποινές που επιβάλλονται; Κανονικά, στις περιπτώσεις ενδοσυζυγικής βίας, η ποινή πρέπει να στοχεύει, μεταξύ άλλων, στην εξάλειψη της βίας και στην προστασία των θυμάτων. Η ποινή πρέπει να είναι αποτρεπτική και να τιμωρεί. Η φυλάκιση όμως, την οποία πολλοί απαιτούν, μπορεί να αποτελέσει μία περαιτέρω τιμωρία για το θύμα, εφόσον ο σύντροφος θα χάσει τη δουλειά του.

Τα στοιχεία της έρευνας των συγγραφέων δείχνουν ότι από αυτούς που κηρύχθηκαν ένοχοι ή παραδέχθηκαν την ενοχή τους, μόνο στο ένα τρίτο (36,8%) επεβλήθη ποινή εγκλεισμού. Η επιτήρηση δοκιμασία (probation), με ή χωρίς πρόστιμο, είναι η πλέον συχνά επιβαλλόμενη ποινή (60,3%). Οι δράστες που καταδικάστηκαν σε φυλάκιση είδαν να τους επιβάλ-

ονται μάλλον βραχείες ποινές. Στο 84% επεβλήθη ποινή φυλάκισης κάτω των τριών μηνών.

Η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική όσον αφορά τα άλλα αδικήματα, όπου στο 75% επιβάλλεται ποινή εγκλεισμού, ενώ μόνο σε ένα 23,1% επιβάλλεται η επιτήρηση - δοκιμασία.

Οι ποινές

	Ενδοσυζυγική βία		Άλλα αδικήματα κατά του προσώπου	
Ποινή	%		%	
Πρόστιμο	2	2,9	2	1,3
Επιτήρηση - δοκιμασία	30	44,1	36	15,1
Επιτήρηση και πρόστιμο	11	16,2	19	8
Εγκλεισμός	5	7,4	97	40,8
Εγκλεισμός και επιτήρηση	20	29,4	83	34,9
Σύνολο	68	100	238	100
Διάρκεια εγκλεισμού				
1 έως 14 μέρες	10	40,0	14	7,8
15 μέρες - 3 μήνες	11	44,0	51	28,3
3 μήνες - 2 χρόνια	4	16,0	57	31,7
2 χρόνια και άνω	0	0,0	58	32,2
Σύνολο	25	100	180	100

Οι μικρότερες ποινές για τους υπευθύνους ενδοσυζυγικής βίας εξηγούνται ως εξής: ή οι δικαστές δεν παίρνουν στα σοβαρά αυτό το αδικήμα ή οι δράστες τυγχάνουν προνομιακής μεταχείρισης ως προς την ποινή. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι με τον τρόπο αυτό οι δικαστές ανταποκρίνονται στην επιθυμία του θύματος, το οποίο δεν θέλει, κατ' ανάγκην, να φυλακισθεί ο σύντροφος, αλλά να σταματήσει να είναι βίαιος. Γι' αυτό επιβάλλονται εναλλακτικές ποινές, που στοχεύουν περισσότερο την επανένταξη (rehabilitation) και όχι την τιμωρία.

Όσον αφορά την επιβολή θεραπευτικής αγωγής ως εναλλακτικής λύσης από το δικαστήριο πρέπει να τονισθεί ότι πολλοί εξειδικευμένοι οργανισμοί αρνούνται να παρέμβουν αν δεν έχει επιβληθεί μία ποινή. Όμως η επιλογή της στιγμής της παρέμβασης είναι πολύ σημαντική. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η σύλληψη είναι αρκετή για να προκαλέσει σοκ στον δράστη, ώστε να δεχθεί να υποστεί τη θεραπεία. Μερικοί, όμως, πιστεύουν ότι το άτομο πρέπει να την αναλάβει εθελούσια και όχι εξαναγκαστικά. Όμως, γιατί πρέπει πρώτα ο δράστης να παραδεχθεί ότι έχει ένα πρόβλημα για να δεχθούν να τον αναλάβουν οι υπεύθυνοι για τη θεραπεία; Γιατί τρίτοι, ανεξάρτητα δρώντες, δεν θα μπορούσαν να βοηθήσουν αυτούς τους άνδρες στο να συνειδητοποιήσουν ότι συμπεριφέρονται με απαράδεκτο τρόπο; Ασφαλώς, οι ανεπαρκείς πόροι που υπάρχουν οδηγούν στο σημείο ώστε οι ειδικοί να αναλαμβάνουν να δουλέψουν μόνο με τους άνδρες που εκδηλώνουν την επιθυμία τους για μία τέτοια προσπάθεια.

Συμπερασματικά, οι συγγραφείς αναρωτιούνται αν ο μικρός αριθμός των καταδικαστικών αποφάσεων και οι μικρές ποινές δεν υποδηλώνουν μία υπολειμότητα του όλου συστήματος. Πολλοί είναι εκείνοι που αναγνωρίζουν ότι η προσφυγή στα δικαστήρια και ο εγκλεισμός δεν αποτελούν τη λύση για το πρόβλημα της ενδοσυζυγικής βίας. Η «ποινική» παρέμβαση ήταν η συνέπεια έντονων κοινωνικών πιέσεων και θεωρήθηκε ως απόλυτα απαραίτητη για την επίλυση του προβλήματος. Δυστυχώς, όμως, η ενέργεια που καταβλήθηκε τα τελευταία χρόνια διαπληνθήκε στο να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα της «ποινικής» διαχείρισης του προβλήματος της ενδοσυζυγικής βίας αντί να αναπτυχθούν διάφορες νέες στρατηγικές αντιμετώπισης. Αν ληφθούν υπόψιν οι οικονομικές

περικοπές στον προϋπολογισμό, δεν μπορεί να υπάρξει αισιοδοξία ως προς τη χρήση νέων μέτρων όπως εκείνο της θεωραπείας του βιαιού συντρόφου.

Η ποινική λογική φαίνεται να καλύπτει ολόκληρο το πεδίο και να εξοβελίζει κάθε άλλη προοπτική. Η εμπιστοσύνη στην ικανότητα του ποινικού μηχανισμού ότι θα αλλάξει τους ανθρώπους και, κυρίως, ο χαρακτηρισμός κάθε εκδήλωσης ενδοσυζυγικής βίας ως εγκλήματος μας οδήγησαν στο σημείο να θεωρείται δύσκολο να βρεθούν εναλλακτικές λύσεις στην προσφυγή στη δικαιοσύνη. Δεν θα μπορούσαμε, άραγε, να φαντασθούμε άλλες λύσεις για ορισμένες περιπτώσεις;

Είναι αλήθεια ότι δεν πρέπει να συγχέουμε την εναλλακτική λύση με την απουσία ελέγχου. Πράγματι, πολλοί πιστεύουν ότι το να μιλάμε για εναλλακτικά μέτρα στη θέση της προσφυγής στη δικαιοσύνη ισοδυναμεί προς μία αποποινικοποίηση της συμπεριφοράς, πράγμα που δεν ισχύει, αφού δεν μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η ποινική παρέμβαση είναι πανάκεια και ο μοναδικός τρόπος κοινωνικού ελέγχου για την προστασία των θυμάτων καθώς και για την επανένταξη του δράστη. Χωρίς να αποκλείουν τη χρησιμότητα του ποινικού μηχανισμού (δίωξη, σύλληψη), οι συγγραφείς της μελέτης θεωρούν ότι πρέπει να γίνεται σε συνδυασμό με άλλους είδους μέτρα και παρεμβάσεις με στόχο να μην επιβαρυνθεί περισσότερο η ζωή του ζευγαριού.

Οι συγγραφείς προτείνουν ν' αντικατασταθεί σε ορισμένες περιπτώσεις ο ποινικός έλεγχος από ένα άλλο είδος ελέγχου με τη συμφωνία και τη συμμετοχή του θύματος, αν το επιθυμεί. Η αποδοκιμασία για την πράξη μπορεί να πάρει και άλλες μορφές εκτός της ποινής. Συγκεκριμένα προτείνουν, όπως μετά τη σύλληψη ενός υπόπτου ενδοσυζυγικής βίας, αντί να γίνει η μήνυση και οι λοιπές διαδικασίες, να γίνει μία αποτίμηση της κατάστασης από ειδικούς. Αν το θύμα συμφωνεί, μία ειδική υπάλληλος θα μπορούσε να το επισκεφθεί εξηγώντας τα κίνητρα της πρωτοβουλίας της. Το θύμα που μόλις βίωσε τη σύλληψη του συντρόφου ή του πρώην συζύγου μετά από μία επίθεση ή απειλή, έχει ανάγκη, χωρίς καμία αμφιβολία, από υποστήριξη και παρηγοριά. Θέλει να μιλήσει γι' αυτά που του συνέβησαν καθώς και για τις προηγούμενες εμπειρίες που έζησε. Η ειδική υπάλληλος θα μπορούσε να αποτιμήσει το βαθμό ανησυχίας του θύματος και να του παρουσιάσει τις δυνατότητες που προσφέρονται για εκείνο και το σύντροφό του. Αυτές οι συναντήσεις κατά τη διάρκεια που ο ύποπτος θα βρίσκεται στο τμήμα θα προσδιορίσουν αν πρέπει να γίνει προσφυγή στα δικαστήρια. Η τελευταία αυτή λύση θα μπορούσε να περιορισθεί για τις εξαιρετικά σοβαρές περιπτώσεις, για τους δράστες που αρνούνται να υπακούσουν στα προτεινόμενα μέτρα ή για εκείνους που επιμένουν να θεωρούν τους εαυτούς τους θύματα στην υπόθεση. Αυτοί είναι που πρέπει να υποστούν τις πλέον τιμωρητικές συνέπειες.

Η τελευταία πρόταση των συγγραφέων φαίνεται ενδιαφέρουσα. Όμως αφήνει μία ευρεία διακριτική ευχέρεια στα αρμόδια άτομα που θα προσεγγίσουν το θύμα. Ποια ειδικότητα πρέπει να έχουν, εφόσον ουσιαστικά θ' αποφασίσουν στη θέση των αστυνομικών; Θα πρόκειται, άραγε, για εγκληματολόγους, κοινωνιολόγους, ψυχολόγους ή κοινωνικούς λειτουργούς εξειδικευμένους στο χειρισμό προβλημάτων ενδοσυζυγικής βίας; Εκτός αυτού θα πρέπει να υπάρξει και η απαραίτητη υποδομή, ώστε οι προτάσεις που θα γίνουν στο θύμα να είναι ρεαλιστικές και πραγματοποιήσιμες.

Τέλος, στη διαδικασία που προτείνεται δεν φαίνεται να συμμετέχει καθόλου ο δράστης. Πώς, όμως, θα προταθεί μία θεωραπεία αν εκείνος δεν συναινεί; Υπό αυτή την έννοια η προ-

σέγγιση που επιχειρεί η επανορθωτική δικαιοσύνη¹⁰ φαίνεται πληρέστερη εφόσον επιτρέπει σε όλα τα μέρη να συμμετάσχουν. Το πρόβλημα συχνά δεν αφορά μόνο τον ένα από τους συντρόφους αλλά και τους δύο.

3. Ο χειρισμός του προβλήματος των ναρκωτικών

A. Η εμπειρία του Βελγίου

Το ενδιαφέρον της δημοσίευσης αυτής¹¹ έγκειται στο ότι καταδεικνύεται πόσο δύσκολο είναι να επιτευχθεί η συνεργασία μεταξύ του τομέα κοινωνικών υπηρεσιών και το τομέα δημόσιας ασφάλειας σε μία ευρωπαϊκή χώρα όπως το Βέλγιο.

Η ποινική πολιτική του Βελγίου βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη προσπαθώντας να κάνει τους πολίτες να αισθανθούν όσο πιο ασφαλείς γίνεται μετά τις τραυματικές εμπειρίες του παρελθόντος (υπόθεση Dutroux). Εδώ και αρκετά χρόνια έχουν δημιουργηθεί «Συμβούλια πρόληψης» τα οποία στοχεύουν να βελτιώσουν την κατάσταση σε συνεργασία με τον πολίτη και σε τομείς νευραλγικούς, όπως η ασφάλεια, η δικαιοσύνη, η μετανάστευση, το περιβάλλον.

Στο κεφάλαιο των ναρκωτικών, η επιλογή έπρεπε να γίνει ανάμεσα σε μία ποινική και μία εναλλακτική μεταχείριση. Σχεδιάστηκε μία συνολική πολιτική αντιμετώπισης, όπου συμμετείχαν πολιτικοί, κοινοτικοί αστυνομικοί και εκπρόσωποι του ιατρο-κοινωνικού τομέα. Οι τελευταίοι προκάλεσαν την αντίδραση των «κλασικών» παρεμβαίνόντων, οι οποίοι τόνισαν ότι ο ρόλος τους ήταν ιατρο-κοινωνικός και όχι η επιδίωξη της ασφάλειας. Θεώρησαν, λοιπόν, ότι οι «νεοαφιχθέντες» ασχολούνταν με την ασφάλεια υπό το μανδύα του ιατροκοινωνικού χαρακτήρα. Η σύγκρουση αρμοδιοτήτων ήταν αναπόφευκτη. Η ολιστική προσέγγιση πολεμήθηκε διότι κατέληξε στο να απορροφήσει ο τομέας «ασφάλεια» τον ιατρο-κοινωνικό τομέα. Για τους παραδοσιακούς παρεμβαίνοντες το ζήτημα δεν ήταν να ενωθούν όλοι μαζί σε μία συνολική αντιμετώπιση, αλλά να συνεργασθούν και συντονισθούν μεταξύ τους επί ίσοις όροις.

Η κατάσταση χειροτέρευσε και φθάσαμε στο σημείο να δημιουργηθεί μία νέα εικόνα του κοινωνικού λειτουργού εκείνη «του κοινωνικού βοηθού στην υπηρεσία της αστυνομίας», του οποίου η παρέμβαση προσομοιάζει προς την κατάδοση και την παροχή πληροφοριών. Στην πραγματικότητα, παρ' όλο ότι επιχορηγούνται από το Υπουργείο, λίγο τους ενδιαφέρει η παράμετρος «ασφάλεια» και προτιμούν εκείνη του «δημοσίου λειτουργήματος».

Για τους «παραδοσιακούς» παρεμβαίνοντες, οι νέοι ομόλογοί τους και οι κοινοτικοί αστυνομικοί δεν είναι παρά ένα και σε καμία περίπτωση η δική τους παρέμβαση δεν πρέπει να εξομοιωθεί με εκείνη που προτάσσει την ασφάλεια. Για τους νέους παρεμβαίνοντες του ιατροκοινωνικού τομέα είναι εξαιρετικά σημαντικό να διακριθούν καθαρά από τα όργανα της τάξης. Για τους αστυνομικούς τέλος, παλιό και νέοι παρεμβαίνοντες είναι ένα και το αυτό.

Από τα νέα δεδομένα, φαίνεται ότι είμαστε, ακόμη, μακριά από τη συνεργασία των διαφόρων τομέων που είχε σχεδιαστεί. Μία όλο και περισσότερο αμυντική προσέγγιση αναδύεται. Ζούμε, πλέον σε μία λογική «άμυνας» της κοινωνίας

10. Βλ. Α.Μαγγανά, Η επανορθωτική δικαιοσύνη ως μέσον επίτευξης της κοινωνικής ειρήνης, ΠοινΔικ 2000, 553.

11. Την δημοσίευση υπογράφουν οι Μ. S. Deuresse και J. F. Cauchie.

(défense sociale)¹² και όχι μία «προστασία» της κοινωνίας. Το Βέλγιο τείνει όλο και περισσότερο να γίνει ένα «κράτος πρόληψης» διακατεχόμενο από την έμμονη ιδέα να προλάβει τους πιθανούς κινδύνους και να μετατοπίσει το χρόνο της ποινικής παρέμβασης πριν την τέλεση της πράξης. Οι πολιτικές πρόληψης περνούν από την κοινωνική δράση (ανάπτυξης) στον κοινωνικό έλεγχο. Και αν, παλαιότερα, η πρόληψη βοηθούσε στο να αλλάξουν ορισμένες καταστάσεις, σήμερα περιορίζεται στο να «διαχειρίζεται, να περιορίζει και να ελέγχει τις επικίνδυνες καταστάσεις». Ενώ, δηλαδή, προηγουμένως, η πρόληψη είχε ως στόχο να εξαφανίσει τους λόγους και τις αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού και κατά δεύτερο λόγο να χρησιμοποιήσει την περιστασιακή πρόληψη, σήμερα ο πρώτος στόχος έχει μείνει στις προθέσεις, ενώ ο δεύτερος έχει υπερτονισθεί.

Συμπερασματικά, οι συγγραφείς θεωρούν ότι η προσπάθεια του Βελγίου να συνδυάσει την κοινωνικού χαρακτήρα απάντηση με τη δημόσια ασφάλεια στον τομέα των ναρκωτικών, συνάντησε πολλά εμπόδια στην εφαρμογή του. Οι φόβοι που υπάρχουν σήμερα είναι μήπως οι προσπάθειες ενοποιημένης αντιμετώπισης γίνουν σε βάρος της διαλεκτικής. Ο φόβος να επεκταθεί υπερβολικά ο ποινικός τομέας απορροφώντας όλες τις υπόλοιπες προσπάθειες είναι παρών.

B. Η αντιμετώπιση των ναρκωτικών στο Québec του Καναδά

Διαφορετική είναι η προσέγγιση που επιχειρούν οι Καθ. *Serge Brochu* και ο *Pascal Sheenberger*, όχι διότι το πρόβλημα των ναρκωτικών εμφανίζεται με άλλο τρόπο, αλλά, κυρίως, διότι ο ρόλος των κοινωνικών επιστημόνων στη Β.Αμερική διακρίνεται τόσο από τις αρμοδιότητες όσο και από τις δυνατότητες που τους προσφέρονται. Κατά συνέπεια και οι σχέσεις των επιστημόνων αυτών με τις δικτικές αρχές έχουν επηρεασθεί προς την πλευρά μιας περισσότερο θετικής και ουσιαστικής συνεργασίας. Είναι γεγονός ότι τα κονδύλια που διατίθενται για τις κοινωνικές υπηρεσίες στη Β. Αμερική είναι πολύ περισσότερα απ' ό,τι στην Ευρώπη. Πάντως, οι (αυξημένοι) χρηματικοί πόροι δεν είναι ο μόνος παράγων που ευνοεί αυτή την κατάσταση.

Οι συγγραφείς ξεκινούν με τη διαπίστωση ότι η ύπαρξη σχέσης μεταξύ κατανάλωσης ναρκωτικών και ορισμένων μορφών παραβατικότητας είναι πλέον δεδομένη. Άτομα εξαρτημένα τελούν αδικήματα για να εξασφαλίσουν τη δόση τους. Λόγω της υπερεκπροσώπησης των ατόμων αυτών στους στατιστικούς πίνακες των τελεσθέντων αδικημάτων, είναι μεγάλος ο αριθμός εκείνων που έχουν εμπλακεί στα δίκτυα του ποινικού μηχανισμού. Σύμφωνα με αμερικανική έρευνα, ένα 51% των αμερικανών κρατουμένων που ρωτήθηκαν, απάντησαν ότι τελούσαν υπό την επίδραση του αλκοόλ ή των ναρκωτικών κατά την τέλεση της πράξης.¹⁴

Εξάλλου, ορισμένες έρευνες καταδεικνύουν ότι, αν καταφέραμε να κρατήσουμε τα άτομα αυτά υπό καθεστώς θεραπείας, τα προγνωστικά βελτιώνονται, πράγμα που δείχνει ότι η επιτυχία μιας παρέμβασης συνδέεται με την επιμονή των «πελατών» να παραμείνουν σ' ένα θεραπευτικό κατάρτισμα. Δυστυχώς, όμως, στον Καναδά και ειδικότερα στο Québec υπάρχουν οι πιέσεις που ασκούνται από τον δικαστικό μηχανισμό. Οι συγγραφείς της παρούσας μελέτης αποφάσισαν, λοιπόν, να μελετήσουν τις συνέπειες αυτών των πιέσεων στις υπηρεσίες επανένταξης των τοξικομανών. Η συγκεκριμένη έρευνα χρηματοδοτήθηκε από την επιτροπή καταπολέμησης των ναρκωτικών. Ως προς τη μεθοδολογία που χρησιμοποιή-

σαν, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι θεωρήσαν ότι η προσφυγή στις ομάδες συζήτησης (focus group) θα ήταν ενδεδειγμένη, διότι, εκτός του ότι απαιτεί πολύ λιγότερα έξοδα μετακίνησης και λιγότερο χρόνο συνέντευξης, ωθεί τον προβληματισμό κάθε ερωτώμενου μακρύτερα απ' ό,τι αν γινόταν σε ατομικό επίπεδο. Η μέθοδος αυτή ευνοεί τη σκιαγράφηση ενός πορτραίτου συνόλου.

Οι πρώτοι που έρχονται σε επαφή με τους τοξικομανείς που εμπλέκονται με τον ποινικό μηχανισμό, είναι οι αστυνομικοί οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν στο άτομο να επιλέξει αν επιθυμεί να υποστεί μία θεραπεία. Η στιγμή της σύλληψης αποτελεί για ένα μεγάλο αριθμό ναρκομανών ένα σημείο κρίσιμο στην εν γένει πορεία τους και μπορεί ν' αποτελέσει το κίνητρο για μία αλλαγή στη ζωή τους. Η αναφορά σε θεραπευτικούς οργανισμούς γίνεται την καταλληλότερη στιγμή. Αν και η πρακτική αυτή έγινε ευνοϊκά δεκτή από τα άτομα που συλλαμβάνονται, διεκόπη μετά από ένα χρόνο λειτουργίας λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων.

Είναι, πάντως, γεγονός ότι η ορθή αποτίμηση της προβληματικής του συγκεκριμένου τοξικομανή αποτελεί τη βάση για μία αποτελεσματική θεραπεία. Για να γίνει αυτό πρέπει να εξετασθούν προσεκτικά τέσσερις παράμετροι σε συνεργασία με τον παραβάτη τοξικομανή: 1) Η διαχείριση της κατανάλωσης ψυχοτρόπων ουσιών (π.χ. είδος ουσίας, τρόπος κατανάλωσης δείκτης ποσότητας/συχνότητας κατανάλωσης, επίπεδο εξάρτησης κ.λπ.). 2) Ο ρόλος που έπαιξαν τα ναρκωτικά στην τέλεση των αδικημάτων (λαμβάνονται για να πάρει το άτομο κουράγιο, για να αποκτήσει χρήματα για τη δόση του;) 3) Ποιες σφαίρες της ζωής του ατόμου επηρεάζει η κατανάλωση των ναρκωτικών, ώστε να μπορέσουμε να στείλουμε το άτομο στους κατάλληλους φορείς που θα απαντήσουν καλύτερα στις ανάγκες του (π.χ. οικογένεια, ψυχολογικές, κοινωνικές και ιατρικές συνέπειες της τοξικομανίας). 4) Η δικαστική πορεία του ατόμου, εφόσον το στάδιο που βρίσκεται μπορεί να έχει μεγάλη σημασία για την ενδεχόμενη θεραπεία του (π.χ. αρχή ή τέλος της εγκληματικής καριέρας, ζενίθ στην «εγκληματική» δόξα versus κορεσμός κ.λπ.).

Παρενθετικά, στο σημείο αυτό, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι, κατ' αντιστοιχία προς τη θεωρία των εγκληματικών σταδιοδρομιών του Bloomstein,¹⁵ θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για τη στιγμή κορεσμού με τη φυλακή που θα εμποδίσει το άτομο από το να τελέσει νέα αδικήματα.¹⁶

Οι προσπάθειες αυτές, όμως, να γίνει η παρέμβαση στο άτομο που εμπλέκεται με το μηχανισμό της δικαιοσύνης όσο πιο νωρίς γίνεται, απαιτούν πολύ χρόνο και χρήμα. Πρέπει να

12. Ο όρος πρέπει να διαχωρισθεί από τη «Νέα Κοινωνική Άμυνα» του Καθηγητή *M. Ansel*, της οποίας οι στόχοι είναι εντελώς διαφορετικοί.

13. *Criminologie*, σελ. 129 επ.

14. *Mumola C.J.* 1998 *Substance Abuse and treatment - State and Federal Prisoners*, 1997 Washington: Bureau of Justice Statistics.

15. Βλ. *Inciardi J.A. Career in Crime*, Chicago, Rand McNally College 1975.

16. Το γεγονός αυτό έχει τονισθεί σε πολλές συνεντεύξεις εγκληματιών (καριέρας ή όχι) που αναγνωρίζουν ότι έχει επέλθει κορεσμός με τη φυλακή και δεν θα αντέξουν ένα νέο εγκλεισμό. Βλ. Α. Μάγγανας, «Οι δράστες ένοπλης ληστείας περιγράφουν το αδίκημα που τέλεσαν», ΠοινΔικ 1999, 159. Αυτό δεν σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε θετικά σημεία στο θεσμό της φυλακής, όπως λειτουργεί σήμερα.

υπάρχει ειδικά καταρτισμένο προσωπικό όταν γίνεται η αποτίμηση της προβληματικής του τοξικομανή.

Ένα επιπλέον πρόβλημα είναι η απουσία κατάρτισης και εμπειρικής γνώσης στο θέμα της τοξικομανίας από ορισμένους παρεμβαίνοντες του ποινικού τομέα. Η κατάσταση αυτή οδηγεί σε μία μη ενδεδειγμένη παραπομπή του ατόμου σ' ένα φορέα για τοξικομανείς. Και τούτο διότι πολλοί από τους συμμετάσχοντες στην έρευνα παρατήρησαν ότι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ κατανάλωσης και τοξικομανίας εφόσον δεν μιλάμε για εξάρτηση στην πρώτη περίπτωση.

Και οι ανάγκες των ατόμων διαφέρουν ριζικά από τη μία κατάσταση στην άλλη. Κατά συνέπεια, μερικοί παρεμβαίνοντες του ποινικού τομέα στους οποίους αναθέτουμε την αποτίμηση της κατάστασης του ατόμου δεν είναι σε θέση να την πραγματοποιήσουν δεδομένου του παρανόμου χαρακτήρα της κατανάλωσης ναρκωτικών. Οι συμμετασχόντες στην έρευνα θεωρούν επομένως, ότι η αποτίμηση των τοξικομανών που έχουν προβλήματα με τη δικαιοσύνη, δεν θα έπρεπε να γίνεται, αποκλειστικά από το προσωπικό του δικτύου της δικαιοσύνης, αλλά μαζί με τους ειδικούς για τους τοξικομανείς με στόχο την εξεύρεση του κατάλληλου φορέα για κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Όμως, στην πράξη, το στάδιο της θεραπείας είναι γεμάτο δοκιμασίες, δυσκολίες και παγίδες, όπως περιέγραψε ένας συμμετέχων στην έρευνα: «Οι άνθρωποι αυτοί δέχονται τρομερές πιέσεις. Οι κρατούμενοι υπό καθεστώς μεθαδόνης όταν βγουν από τη φυλακή... στο επίπεδο των απαγορεύσεων από το νόμο και άλλα παρόμοια αναρωτιέται κανείς αν παρακολουθούνται ακόμη πιο πολύ από πριν. Αν παρακολουθούνται, είναι σχεδόν απάνθρωπο. Φταίμε λίγο κι εμείς, προσθέτουμε επί πλέον όρους. Είναι άτομα που είναι υποχρεωμένα να περάσουν από τεστ ούρων: είναι υποχρεωμένα να την πάρουν τη μεθαδόνη. Αν δε αυτό γίνεται σε εβραϊκό νοσοκομείο, τότε έχεις επί πλέον και ψυχοκοινωνική παρακολούθηση και δεν τελειώνεις ποτέ. Πρέπει να ψάξεις και για δουλειά και ίσως να πρέπει να περάσεις για θεραπεία από την κλινική Dollard - Cormier. Είναι απάνθρωποι. Αναρωτιέται έτσι κανείς μήπως η θεραπεία του τοξικομανή, η οποία έπρεπε να θεωρείται μία ηπιώτερη ποινή, δεν καταλήγει στο αντίθετο από τους όρους που επιβάλλονται και την επιτήρηση που συνοδεύει αυτούς τους όρους».

Εξάλλου, δεν είναι σπάνιο φαινόμενο, οι παρεμβαίνοντες του ποινικού να απαιτούν όπως το άτομο ακολουθήσει τη θεραπεία σε ίδρυμα, επειδή θεωρούν ότι είναι πλέον αξιόπιστο δεδομένης της παρακολούθησης των τροφίμων. Αυτή, όμως, η μορφή θεραπείας μοιάζει περισσότερο με εγκλεισμό παρά με προσπάθεια επανένταξης.

Ένας από τους όρους θεραπείας των τοξικομανών παραβατών είναι η μη κατανάλωση. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται ευρέως από τους ποινικούς παρεμβαίνοντες. Όμως πολλοί ειδικοί του τομέα της επανένταξης αντιτίθενται σ' αυτόν τον όρο. Πράγματι, οι ποινικοί παρεμβαίνοντες θεωρούν την υποτροπή (ως προς την κατανάλωση) ως σημαντική ένδειξη μιας προσεχούς επανάλυψης της εγκληματικής συμπεριφοράς, ενώ οι παρεμβαίνοντες του τομέα της επανένταξης θεωρούν ότι η υποτροπή αποτελεί ένα αναμενόμενο στάδιο σε μία διαδικασία επανένταξης προσφέροντας πολύτιμο υλικό για την παρέμβαση. «Το ότι είχες μία υποτροπή δεν σημαίνει ότι θέλεις να σταματήσεις τη θεραπεία. Οι υποτροπές αποτελούν μέρος της εν γένει πορείας [...] πρέπει ν' αποδεχτούμε ότι είναι μέρος του παιχνιδιού».

Γύρω από τον όρο αυτό της μη κατανάλωσης δημιουργείται ένα είδος παιχνιδιού, ένα κυνήγι μαγισσών, όπου οι ποινικοί παρεμβαίνοντες αφιερώνουν τις ενέργειές τους στην αποκάλυψη των υποτροπών, ενώ οι παραβατικοί για να βρουν στρατηγικές που θα ξεγελάσουν τις μεθόδους που χρησιμοποιεί το ποινικό και το σωφρονιστικό σύστημα. Η κατάσταση όμως αυτή δεν ευνοεί διόλου τη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ του παραβατικού και εκείνου που τον επιτηρεί.

Η αναφορά του τοξικομανή παραβάτη στην κατάλληλη υπηρεσία ή ίδρυμα δεν είναι εύκολη υπόθεση με αποτέλεσμα οι παρεμβαίνοντες να εγκαταλείπουν τις προσπάθειές τους στη μέση. Η διάρκεια εξάλλου των ποινών μπορεί να αποτελέσει πρόβλημα. Αν λάβουμε υπόψη ότι ο μέσος όρος παραμονής στη φυλακή¹⁷ είναι της τάξης των δυόμισι μηνών, αντιλαμβανόμαστε ότι το διάστημα αυτό είναι πολύ μικρό για να γίνει μία θεραπευτική αγωγή. Τέλος οι πιέσεις που ασκούνται στους τοξικομανείς παραβάτες από το δικαστικό μηχανισμό δεν βοηθούν την κατάσταση.

Υποχρεώνοντας τους τοξικομανείς να υποστούν μία θεραπεία, δεν είναι πλέον το άτομο που θα αποφασίσει ελεύθερα, με αποτέλεσμα οι φορείς για την επανένταξη να δέχονται πελάτες με πολύ λίγα κίνητρα, γεγονός πράγμα που δυσκολεύει εξαιρετικά τα πράγματα.

Όλοι οι συμμετάσχοντες στην έρευνα συμφωνούν ότι υπάρχει μεγάλη ανάγκη συντονισμού της δράσης των διαφόρων παρεμβαίνόντων στον τομέα τοξικομανία - δικαιοσύνη, καθώς και απλοποίηση των διαδικασιών, που είναι απαραίτητη όταν το άτομο - τοξικομανής εμπλακεί με τη δικαιοσύνη. Για να βελτιωθούν τα πράγματα οι συγγραφείς θεωρούν ότι πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες προς τέσσερις κατευθύνσεις:

1. Φαίνεται ότι πολλοί ποινικοί παρεμβαίνοντες της πρώτης γραμμής επιθυμούν να δημιουργηθούν υπηρεσίες αποτίμησης των τοξικομανών που θα τους βοηθούν να αποφασίσουν πού θα πρέπει να κατευθυνθεί η «πελατεία» και αν το άτομο πρέπει ή όχι να παραπεμφθεί στη δικαιοσύνη.

2. Πρέπει να υπάρξει μία μεγαλύτερη εμπειρία στο θέμα της τοξικομανίας και της εγκληματικότητας.

3. Το σύστημα της (ποινικής) δικαιοσύνης έχει την ικανότητα να δημιουργεί μία πίεση αποτελεσματική (και μέχρι ένα σημείο δικαιολογημένη) ευνοώντας, με τον τρόπο αυτό, την προσχώρηση του ατόμου σε μία διαδικασία αλλαγής. Όμως, οι πιέσεις αυτές δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται παρά μόνο όταν τα άτομα δεν έχουν έλθει σε επαφή με τις υπηρεσίες θεραπείας, οι οποίες θα πρέπει να τους έχουν εξηγήσει όλα τα στάδια της πορείας επανένταξης.

4. Τέλος, η επανένταξη των τοξικομανών που καταδικάσθηκαν σε ποινές εγκλεισμού φαίνεται να είναι μείζον πρόβλημα. Αν δεν έχουν ακολουθήσει κάποια θεραπεία κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, είναι πολύ λίγο πρόθυμοι να μπουν σε μία τέτοια διαδικασία μετά την έξοδο από τη φυλακή.

Συμπερασματικά, οι συγγραφείς θεωρούν ότι η θεραπεία του τοξικομανή παραβάτη αποτελεί καλύτερη λύση από τον εγκλεισμό. Παρ' όλ' αυτά ο συνδυασμός ποινικού δικαίου και εκείνου των κοινωνικών υπηρεσιών δεν γίνεται χωρίς δυσκολίες. Οι πρώτες δυσκολίες εμφανίζονται ήδη στη διαδικασία της υποδοχής για θεραπεία, όπου σε πολλές περιπτώσεις αμφιβάλλουν για τις πραγματικές επιθυμίες του ατόμου που

17. Πρόκειται για τις επαρχιακές (και όχι ομοσπονδιακές) φυλακές όπου καταλήγουν οι καταδικασμένοι σε ποινές κάτω από δύο χρόνια.

τους έστειλε το σύστημα της δικαιοσύνης, αν δηλαδή επιθυμεί πράγματι να μπει σε μία διαδικασία αλλαγής. Οι άμεσες επιδιώξεις των παραβατικών δεν συμπίπτουν συχνά με τους στόχους της επανένταξης. Μία πραγματική προσπάθεια θεραπείας πρέπει να γίνεται σ' ένα πλαίσιο όπου εκφράζεται η πραγματική επιθυμία του ατόμου να μπει στη διαδικασία της αλλαγής. Όμως, όταν ο ποινικός τομέας πλασιώνει τη διαδικασία επανένταξης κινδυνεύει να δηλητηριάσει το χώρο της θεραπείας μέσω των διαφόρων διοικητικού χαρακτήρα υποχρεώσεων που επιβάλλει. Με τον τρόπο αυτό κινδυνεύει να εξομοιωθεί η θεραπεία προς τη δικαστική αυταρχικότητα και εξουσία.

Η θεραπεία πρέπει, επομένως, να γίνεται κάτω από ένα συνεχές κριτικό βλέμμα. Η προτεραιότητα που δίδεται στην προστασία της κοινωνίας και τις διοικητικού χαρακτήρα υποχρεώσεις δεν πρέπει να επηρεάσουν δυσμενώς τη φύση της θεραπείας και της διαδικασίας επανένταξης. Ο (φυσικός) αντικειμενικός στόχος της επανένταξης που συνίσταται στην καλή ψυχολογική κατάσταση του «πελάτη» δεν πρέπει να αντικατασταθεί από τη θέληση να επιτευχθεί ένα μηδενικό επίπεδο (εγκληματικότητα) υποτροπής. Για το ποινικό δίκαιο η κατ'εξοχήν ένδειξη υποτροπής στον τομέα της τοξικομανίας είναι εκείνη ως προς την κατανάλωση. Πολλές ενέργειες των ποινικών είναι αφιερωμένες στο να υπολογίσουν την υποτροπή, να την ανακαλύψουν και, ίσως, να την προλάβουν. Όμως, στο πεδίο της παρέμβασης στην τοξικομανία η υποτροπή στη χρήση αποτελεί ένα εξαιρετικό σημαντικό φαινόμενο. Συχνά, μέσω της υποτροπής γίνεται η θεραπευτική δουλειά. Για πολλούς η τοξικομανία είναι μία απάντηση (αδόκιμη σε πολλές περιπτώσεις) σε μία σειρά από σοβαρές δυσκολίες. Πολλοί «πελάτες» βιώνουν για πρώτη φορά εδώ και πολλά χρόνια την εμπειρία της ζωής χωρίς ναρκωτικά. Είναι σημαντικό να βιωθεί αυτή η εμπειρία ως μία επιτυχία ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την επιθυμία του ατόμου να συνεχίσει προς την ίδια κατεύθυνση, πράγμα που δεν μπορεί να γίνει αν θεωρήσουμε την υποτροπή στη χρήση ως αποτυχία της όλης διαδικασίας. Η υποτροπή αποτελεί, αντίθετα, ένδειξη μιας ανάγκης για θεραπεία και όχι το αντίθετο (τον αποκλεισμό). Ο αποκλεισμός του ατόμου, θα πρέπει να στηρίζεται σε μία αποτυχία της θεραπείας που δεν αντιστοιχεί απλά σε μία υποτροπή χρήσης, διαφορετικά (ο αποκλεισμός) είναι δεοντολογικά απαράδεκτος και κοινωνικά επικίνδυνος. Αν η σχέση θεραπευτή-πελάτη γίνεται στο εσωτερικό ενός εξαναγκαστικού πλαισίου γρήγορα μπορεί να μετατραπεί σ' ένα παιχνίδι ποιος θα ξεγελάσει ποιον, υποχρεώνοντας τον ένα να παρουσιάσει τις προόδους που πραγματοποιήσει και τον άλλο να γίνεται όλο και πιο σκεπτικός απέναντι στις εκδηλώσεις γι' αυτή την πρόοδο. Ακόμη, ο παρεμβαίνων χάνει τον χρόνο του εφαρμόζοντας τους αυστηρούς (ποινικούς) κανόνες, ενώ ο ποινικός τομέας δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει την περίοδο αυτή με τον κατάλληλο τρόπο λόγω του μικρού χρονικού διαστήματος που διαθέτει.

4. Πρακτικές αποσύνδεσης της ψυχικής ασθένειας από τον μηχανισμό της δικαιοσύνης¹⁸

Εδώ και αρκετά χρόνια στον Καναδά και ιδιαίτερα στο Κεμπέκ γίνεται μία γενικότερη προσπάθεια αποφυγής της δικαστικής οδού λόγω του κόστους που συνεπάγεται (ανθρώπινου και οικονομικού) ιδίως στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης όπου είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται. Είναι επίσης γεγονός ότι ο αυξα-

νόμενος αριθμός ψυχικά ασθενών που έχουν παρτίδες με τη δικαιοσύνη οδήγησε στη διερεύνηση νέων προοπτικών, που να μην συνεπάγονται τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση που επιφέρει το ποινικό σύστημα. Το πρόβλημα επιτείνεται από τη δομική ανικανότητα συνεργασίας και γρήγορη παρέμβαση των υπαρχουσών υπηρεσιών.

Οι ειδικοί σ' αυτόν τον τομέα έφθασαν σε μία συμφωνία: αποφυγή, κατά το δυνατόν, της προσφυγής στη δικαιοσύνη, χρησιμοποίηση μη ποινικών μέτρων, όταν είναι εφικτό και μείωση του εγκλεισμού.

Η υπηρεσία για τα επείγοντα περιστατικά ψυχοκοινωνικής και δικαστικής φύσης του *Montréal* αποτελεί ένα από τα μέσα που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια μιας πολιτικής αποφυγής της δικαιοσύνης. Είναι το αποτέλεσμα πολλών χρόνων δουλειάς και έρευνας γύρω από αυτή την προβληματική. Πρόκειται για μία Υπηρεσία επείγουσας παρέμβασης (24 ώρες την ημέρα, 7 ημέρες την εβδομάδα), που άρχισε να λειτουργεί το 1996 και στοχεύει αποκλειστικά την αποφυγή του μηχανισμού της δικαιοσύνης για τα άτομα με ψυχικά προβλήματα. Η Υπηρεσία αυτή δεν είναι σε επαφή μόνο με το συγκεκριμένο άτομο αλλά και με άλλες Αρχές που μπορούν να παίξουν κάποιο ρόλο στη διαδικασία «παρέμβασης» του ποινικού, όπως είναι η αστυνομία, τα δικαστήρια, τα ψυχιατρικά νοσοκομεία και κλινικές, τα κέντρα διαχείρισης των κρίσεων και τα κοινοτικά κέντρα υποδοχής.

Η ιδέα ξεκίνησε από το γεγονός ότι εδώ και 30 χρόνια περίπου πολλές μελέτες στη Β.Αμερική προσέγγισαν το φαινόμενο της «εγκληματοποίησης» της ψυχικής ασθένειας. Η έκφραση αυτή την οποία χρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο *Abraamson*¹⁹ προσδιόριζε το φαινόμενο της ανάθεσης στη δικαιοσύνη των ατόμων που υπέφεραν από ψυχική ασθένεια.

Από τότε επήλθαν σημαντικές αλλαγές εκ των οποίων βασική υπήρξε η περικοπή των κοινωνικών δαπανών. Πολλοί άνθρωποι με ψυχικά προβλήματα βρέθηκαν μόνοι χωρίς καμία υποστήριξη από την κοινότητα ή την οικογένεια. Παραδόξως, οι κοινότητες στις οποίες ανήκε ο ρόλος να φροντίσουν αυτούς τους ανθρώπους, απέτυχαν με αποτέλεσμα να βρεθούν δίχως στήριγμα, κυριολεκτικά στο δρόμο. Γι' αυτές τις συνθήκες, άρχισε να εμπλέκεται η δικαιοσύνη και η αστυνομία. Πράγματι, η τελευταία καλείται να παρέμβει σε περιπτώσεις ατόμων με ασυνάρτητη συμπεριφορά και τα οποία μπορούν να βάλουν σε κίνδυνο την ίδια τους την ασφάλεια ή εκείνη των άλλων.

Οι υπηρεσίες της αστυνομίας που πρώτες επιλαμβάνονται των ατόμων αυτών, το σύστημα δικαιοσύνης και ιδιαίτερα οι φυλακές βρέθηκαν στο σημείο να αναλαμβάνουν άτομα ψυχολογικά εύθραυστα, αν όχι με κάποια σημαντική παθολογία.

Η προσφυγή στο ποινικό σύστημα στηρίζεται στην υπόθεση ότι θα μπορούσε να επιφέρει σημαντικά ωφέλη στα άτομα αυτά, εφόσον θα τα αναλάβουν και θα τα φροντίσουν ειδικά κατά τη διάρκεια μιας ψυχιατρικής εξέτασης για να διαφανεί αν το άτομο είναι ικανό να περάσει από δίκη. Από την άλλη πλευρά, όμως, τίθενται ερωτήματα του είδους τι φροντίδα μπορεί να προσφερθεί μέσα στο δικαστικό πλαίσιο; Πολλοί αστυνομικοί που συνέλαβαν ανθρώπους ψυχικά ασθενείς, πί-

18. Τη δημοσίευση υπογράφουν οι καθηγητές *D. Laberge, P. Landreville* και *D. Morin*.

19. *Abraamson M.* «The Criminalization of Mental Disorder and Behavior: Possible side effect of a New Mental Health Law», (1972) *Hospital and Community Psychiatry*, 23 (4) σελ. 101.

στευαν ότι ενεργώντας με τον τρόπο αυτό, τα άτομα θα τύχαιναν της απαραίτητης φροντίδας.

Ποιά είναι, όμως, τα σενάρια για έναν αστυνομικό που συλλαμβάνει κάποιον για τον οποίο σημείωσε στην αναφορά του ότι παρουσιάζει προβλήματα ψυχικής υγείας;

Σενάριο 1ο. Το δικαστήριο κρίνει ότι ο κατηγορούμενος δεν είναι απαραίτητο να δει γιατρό. Το άτομο υφίσταται την ίδια μεταχείριση όπως οποιοσδήποτε άλλος.

Σενάριο 2ο. Ο κατηγορούμενος θεωρείται αρκετά συγκροτημένος έστω και αν δεν συμπεριφέρεται όπως πρέπει. Δεν θα εξεταστεί από ψυχίατρο ως προς την ικανότητά του να περάσει από δίκη.

Σενάριο 3ο. Ο κατηγορούμενος θεωρείται ότι πρέπει να περάσει από ιατρική εξέταση ως προς την ικανότητά του να παραστεί στη δίκη. Κρατείται (συνήθως στη φυλακή) έως ότου τον εξετάσει ο ψυχίατρος.

Οι συνέπειες της ανάλυσης της υπόθεσης από το ποινικό σύστημα, του οποίου ο τιμωρητικός χαρακτήρας αναγνωρίζεται από όλους, είναι σοβαρές. Βραχυπρόθεσμα επέρχονται σημαντικές συνέπειες στην οικογένεια και τη δουλειά του καθώς και δημιουργία ποινικού μητρώου. Μακροπρόθεσμα, το άτομο κινδυνεύει να εμπλακεί στα γκράντζα του ποινικού μηχανισμού χειροτερεύοντας όλο και περισσότερο τη θέση του. Για παράδειγμα, αν κάποιος που τελεί υπό δοκιμασία δεν μπορέσει να πάει σε μία συνάντηση με τον αρμόδιο υπάλληλο που τον επιβλέπει, τότε θα δικασθεί για άλλο αδίκημα και κινδυνεύει να χαρακτηριστεί υπότροπος.

Η Υπηρεσία ψυχοκοινωνικής και νομικής αρωγής είδε το φως το 1996. Είναι μία πολυμελής ομάδα υπό την επίβλεψη ενός consortium που συγκεντρώνει εκπροσώπους από τον κοινωνικό τομέα, τον τομέα της δικαιοσύνης, της υγείας, των νοσοκομείων, ψυχιατρικών και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Υπάρχει μία ομάδα παρέμβασης, η οποία έχει διάφορες δραστηριότητες. Η κυριότερη συνίσταται στο να απαντά σε επείγοντα τηλεφωνήματα που απαιτούν τη μετάβαση μελών της ομάδας παρέμβασης στο χώρο των επεισοδίων. Εκεί, κύριος στόχος είναι να εκτονώσουν μία κρίση, να προσφέρουν υποστήριξη στα εμπλεκόμενα άτομα, να προτείνουν μία βραχυπρόθεσμη λύση και να αναλάβουν να παρακολουθήσουν την περίπτωση μέχρι την τελική έκβαση. Υπάρχουν τρεις ομάδες που δουλεύουν επί επτά ώρες τη μέρα.

Μία άλλη δραστηριότητα της ομάδας συνίσταται στη συνοδεία των ατόμων στα δικαστήρια. Υπάρχουν υπάλληλοι επί τόπου που απαντούν σε ερωτήσεις ατόμων που παρουσιάζουν ψυχικές διαταραχές και θα πρέπει να υποστούν την εξέταση του πραγματογνώμονα. Η εργασία του υπαλλήλου της Επιτροπής ουσιαστικά συνίσταται στο να αποφευχθεί μία, χωρίς λόγο, προέκταση της προφυλάκισης ή μιας ποινής εγκλεισμού. Τέλος, μία άλλη δραστηριότητα συνίσταται στο να προβάλλουν το πρόγραμμα της Ομάδας και να ευαισθητοποιήσουν το κοινό στην προβληματική της εγκληματοποίησης της ψυχικής ασθένειας.

Οι συγγραφείς της δημοσίευσης διενήργησαν έρευνα όσον αφορά τις δραστηριότητες της Ομάδας οι οποίες προσεγγίζονται κάτω από τέσσερις οπτικές γωνίες:

Α΄ Ποιο είναι το πορτραίτο των ατόμων εκείνων για τα οποία υποβλήθηκε αίτηση για παρέμβαση, εκείνων για τα οποία θα γίνει παρέμβαση και εκείνων που θα παραπεμφθούν στο δικαστήριο.

Β΄ Ποια είναι η φύση των προβληματικών καταστάσεων που οδήγησαν στην αίτηση για παρέμβαση.

Γ΄ Ποιο είναι το πορτραίτο εκείνων που αναφέρονται στις υπηρεσίες της Επιτροπής και τι ζητούν ακριβώς.

Δ΄ Ποια είναι η ανταπόκριση στις αιτήσεις της Επιτροπής.

α) Το πορτραίτο της πελατείας

Πρόκειται κατά πλειοψηφία για άνδρες (70%), αν και η αναλογία των γυναικών είναι σημαντική και μεγαλύτερη από την αναλογία στον ποινικό πληθυσμό. Όσον αφορά την ηλικία κατά τη χρονική στιγμή της πρώτης παρέμβασης, ο μέσος όρος ήταν τα 40 χρόνια. Ένα 58% των ανδρών και ένα 71% των γυναικών ήταν άνω των 35 χρόνων. Στην ομάδα των 50 και άνω, οι άνδρες αντιπροσωπεύουν ένα 18%, ενώ οι γυναίκες ένα 29%. Ως προς την κοινωνική απομόνωση, η μεγάλη πλειοψηφία (87%) ζουν μόνοι και ένα μεγάλο ποσοστό (71%) είναι ανύπανδροι. Επίσης, συνάγεται ένα πορτραίτο μεγάλης φτώχειας και συνεχούς μετακίνησης. Ένα 69% είναι στην πρόνοια ή χωρίς κανένα εισόδημα (13%).

Στο κεφάλαιο της ψυχικής υγείας, η ύπαρξη ψυχιατρικών προηγούμενων είναι πολύ έντονη (80%). Το ίδιο ισχύει και με τα δικαστικά προηγούμενα, όπου ένα 55% των παρεμβάσεων αφορούσε άτομα που είχαν ήδη καταδικασθεί (43%) σε ποινή εγκλεισμού.

β) Οι προβληματικές καταστάσεις

Η παρέμβαση της Υπηρεσίας προϋποθέτει την ύπαρξη μιας «προβληματικής» κατάστασης, ενός επεισοδίου, ή την πιθανότητα δημιουργίας ενός τέτοιου προβλήματος σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα ή ακόμη την πρόληψη καταστάσεων που μπορεί να οδηγήσουν σε διαπροσωπικές διαμάχες ή σε προσφυγή στα δικαστήρια. Από την έρευνα της Ομάδας, διαπιστώθηκε ότι το 28% των περιστατικών αφορούσαν διαμάχες μεταξύ συγγενών, ενώ ένα 23% επεισόδια με ξένους (σωματικές βλάβες και φθορά ιδιοκτησίας). Το άθροισμα αυτών των ποσοστών δείχνει τη σημασία των διαπροσωπικών διενέξεων στην προβληματική εγκληματοποίησης της ψυχικής ασθένειας.

Κατανομή των προβληματικών καταστάσεων

Προβληματική κατάσταση	Συχνότητα	Ποσοστά %
Διενέξεις μεταξύ συγγενών	371	28
Επιθετική συμπεριφορά κατά ξένων	306	23
Ασυνάρτητη συμπεριφορά	236	18
Πρόληψη επικινδύνων καταστάσεων	178	14
Άλλες καταστάσεις ή συμπεριφορές	72	5
Αποπομπή από το σπίτι	62	5
Αυτοκτονική συμπεριφορά	62	5
Απουσία προβληματικής κατάστασης	35	3
Σύνολο	1322	100

Η Υπηρεσία δέχθηκε 1329 αιτήσεις που αφορούσαν 970 άτομα. Όσον αφορά το στάδιο που γίνονται οι παρεμβάσεις, ένα 42% λαμβάνει χώρα πριν την επέμβαση της αστυνομίας, ένα 33% κατά τη διάρκεια της και ένα 15% στο δικαστήριο πριν την πρώτη παράσταση. Δύο είναι οι κύριες πηγές απ' όπου προέρχονται οι αιτήσεις: οι κοινωνικού χαρακτήρα οργανισμοί και η αστυνομία.

Οι αρμοδιότητες της Υπηρεσίας, όμως, δεν περιορίζονται μόνο στις ατομικές παρεμβάσεις. Σε συνεργασία με άλλες οργανώσεις επιδιώκει, κυρίως, την απεμπλοκή του ατόμου από την ποινική δικαιοσύνη και την αποφυγή του εγκλεισμού. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της πρόληψης, της υποστήριξης σε

κατάσταση κρίσης και της συνοδείας. Συγκεκριμένα μία περίπτωση μπορεί να ρυθμισθεί με έναν από τους ακόλουθους τρόπους:

i) Ο αρμόδιος της Υπηρεσίας παρεμβαίνει και αποφασίζει να μην καλέσει την αστυνομία, αν η Υπηρεσία μπορεί να διευκολύνει μία διαφορετικής φύσης παρέμβαση,

ii) η αστυνομία επιλαμβάνεται αλλ' αποφασίζει να μην προβεί σε καταγγελία, αν μία διαφορετικής φύσης παρέμβαση είναι διαθέσιμη σε σύντομο διάστημα,

iii) η υπόθεση ανατέθηκε στη δικαιοσύνη, αλλά η ύπαρξη άλλων μέτρων κοινωνικού ή θεραπευτικού χαρακτήρα θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποφυγή της προσωρινής κράτησης,

iv) το άτομο καταδικάστηκε, αλλά ο δικαστής μπορεί να μην επιβάλλει τον εγκλεισμό αν προταθεί μία εναλλακτική λύση.

Συμπερασματικά, αν και αναγνωρίζεται η ανάγκη ύπαρξης παρομοίων Υπηρεσιών, τίθεται το ερώτημα αν υπάρχουν τα κατάλληλα άτομα τα οποία θα μπορέσουν σε συνεχή βάση να στελεχώσουν αυτές τις Υπηρεσίες. Διότι, αν η οικονομική στενότητα που υπάρχει οδηγεί στην πλημμελή λειτουργία τέτοιων Υπηρεσιών, τότε η αστυνομική παρέμβαση θα εμφανισθεί εκ νέου ως η μόνη λύση.

5. Εισαγγελία versus Υπεράσπισης: Συμβολή στην Κοινωνιολογία του δικαίου

Η δημοσίευση αυτή²⁰ βρισκόταν κανονικά στη μέση του τεύχους. Θεωρήθηκε εν τούτοις ότι οργανικά είναι πιο λογικό να τοποθετηθεί μετά τις προηγούμενες ενότητες, οι οποίες πραγματεύονται θέματα που απασχολούν έντονα τους ειδικούς αλλά και το κοινό στη Β.Αμερική. Κακοποίηση παιδιών, ενδοσυζυγική βία, χρήση και εμπορία ναρκωτικών καθώς και η «επικινδυνότητα» των ψυχικά ασθενών προκαλούν έντονη ανησυχία στη βόρεια Αμερικανική Ήπειρο.²¹

Αντικείμενο αυτής της μελέτης είναι η αντιπαλότητα και γενικότερα η δυναμική των σχέσεων μεταξύ εισαγγελίας και υπεράσπισης στην ποινική δίκη. Μέσα στα πλαίσια της ποινικής αντιπαράθεσης κάθε μέρος υπολογίζει σε διαφορετικά μέσα αντίστοιχα προς τη θέση του στην ποινική δίκη. Από τη μία πλευρά ο εισαγγελέας στηρίζεται στη συνδρομή της αστυνομίας, ενώ η υπεράσπιση βλέπει τη θέση της να διευκολύνεται λόγω της ύπαρξης του τεκμηρίου της αθωότητας βάσει του οποίου η εισαγγελία πρέπει να αποδείξει την ενοχή πέραν από κάθε λογική αμφιβολία.

Εδώ και αρκετά χρόνια στο Κεμπέκ, οι ποινικές παρεμβάσεις ιδιαίτερα στους τομείς των ναρκωτικών, της ενδοσυζυγικής βίας και των σεξουαλικών επιθέσεων προκάλεσαν στο επίπεδο της κοινωνιολογικής παρέμβασης το ενδιαφέρον για την επανένταξη των υποτρόπων, το χειρισμό των παθολογικών καταστάσεων που συνδέονται με την εγκληματικότητα και την κοινωνική αποκατάσταση αυτών που διέπραξαν ένα σφάλμα. Τον Αύγουστο του 1995 προστέθηκε στον Ποινικό Κώδικα του Καναδά²² μία διάταξη η οποία επιτρέπει στον εισαγγελέα να επιλέξει ορισμένα εναλλακτικά μέτρα αντί να προσφύγει στη δικαιοσύνη. Ταυτόχρονα έγινε και μία αναβάθμιση του ρόλου των εναλλακτικών μέτρων στο επίπεδο του κοινού.

Οι συγγραφείς με την έρευνα που διενήργησαν προσπάθησαν να διακριβώσουν την επίδραση αυτών των τάσεων τόσο στους εισαγγελέες όσο και τους συνήγορους υπεράσπισης. Κατ' αρχάς, φαίνεται λογικό να σκεφθούμε ότι οι εισαγγελέες,

ως εκπρόσωποι της κρατικής εξουσίας, θα έπρεπε να επιζητούν να περιορίσουν τα νέα αυτά (εναλλακτικά) μέτρα, ενώ θα έπρεπε να συμβαίνει το αντίθετο με τους συνήγορους υπεράσπισης που θα επεδόκιμαζαν αυτά τα μέτρα.

Η έρευνα που διεξήγαγαν οι συγγραφείς ήταν τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική. Στάλθηκαν 1783 ερωτηματολόγια στα οποία απάντησαν 850 ερωτώμενοι, οι οποίοι ανήκαν σ' όλους τους κλάδους του μηχανισμού της δικαιοσύνης. Η ποσοτική έρευνα συνοδεύτηκε από μία ημιδομημένη ποιοτική.

Ως προς τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα, τόσο οι εισαγγελέες όσο και οι συνήγοροι υπεράσπισης πιστεύουν ότι υπάρχει σταθερότητα ή μείωση της εγκληματικότητας, ενώ οι αστυνομικοί και οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι πιστεύουν ότι υπάρχει αύξηση. Οι εισαγγελέες και οι συνήγοροι αναγνωρίζουν στο δίκαιο ένα ρόλο μάλλον προσδιοριστικό (ορισμός συμπεριφορών) παρά προστατευτικό και τιμωρητικό (προστασία της κοινωνίας, τιμωρία του παραβάτη). Πιστεύουν στην αποτελεσματική εφαρμογή της ποινικής νομοθεσίας ενώ οι αστυνομικοί και σωφρονιστικοί υπάλληλοι θεωρούν κατά μεγάλη πλειοψηφία (70%) ότι πάρα πολλοί νόμοι δεν εφαρμόζονται στις μέρες μας.

Επάγγελμα και μείωση της εγκληματικότητας (πώς θα επιτευχθεί) (ποσοστά)

	Τιμωρία	Επανεένταξη	Υπευθυνοποίηση	Έλεγχος
Αστυνομικοί	43,7	5,0	5,0	0,3
Εισαγγελέες	31,0	12,7	55,6	0,8
Συνήγοροι				
Υπεράσπισης	7,0	28,7	62,8	1,6
Σωφρ.Υπάλληλοι	44,4	17,2	33,8	4,6
Υπάλ. επιτήρησης (probation)	4,1	49,4	46,1	0

Οι εισαγγελέες πιστεύουν ότι η παρέμβαση της δικαιοσύνης στοχεύει στο να πληρώσει το άτομο το χρέος του στην κοινωνία ή να συνειδητοποιήσει τη συμπεριφορά του. Παραπλήσια είναι και η θέση των συνήγορων υπεράσπισης: «Πρέπει να ελέγξει τη συμπεριφορά του», «ο καθένας πρέπει να υπευθυνοποιηθεί απέναντι στα προβλήματά του».

Συχνά, οι εισαγγελέες τονίζουν την ακεραιότητα του νομικού: «Εγώ, έχω νομική κατάρτιση. Έχω πτυχίο νομικής είναι μία επιστήμη του ανθρώπου όπως τόσες άλλες. Ύστερα (έχοντας) κάνει τις σπουδές νομικής, είμαι ίσως αρκετά πιο αυστηρός απ' ότι οι άλλοι. Είμαι ένας νομικός. Εγώ αγαπώ... Δουλεύω πολύ στο δίκαιο. Είχα, πάντα, μεγαλύτερη δυσκολία στο να θεωρήσω τον εαυτό μου ως κοινωνικό λειτουργό».

Από την πλευρά της υπεράσπισης, αν μερικοί ποινικολόγοι υποστηρίζουν την ακεραιότητα του νομικού λειτουργήματος («δεν είμαι ανεξάρτητος ψυχολόγος εγώ») άλλοι δείχνουν μία θετική προδιάθεση προς την κοινωνική παρέμβαση. «Ακόμη και αν έχουμε τον τίτλο του δικηγόρου, έχουμε την εντύπωση μερικές φορές ότι κάνουμε κοινωνική εργασία μ' αυτά τα παιδιά». «Καταλαβαίνεις ότι δεν είμαστε κοινωνικοί λειτουργοί αλλά είμαστε με τα δύο πόδια μέσα».

Ως προς την εξήγηση των αιτίων της εγκληματικότητας: Αν υπάρχει μία συμφωνία ως προς το κοινωνικό υπόβαθρο της εγκληματικότητας, διαφωνίες αναφέρονται ως προς την εγ-

20. Την οποία υπογράφει ο Καθηγητής P. Noreau.

21. Βλ. Α.Μαγγανά, Προγράμματα θεραπείας και βραχείες ποινές ΠοινΔικ 2000, 307.

22. Άρθρο 717 ΚανΓΚ.

κληματική δραστηριότητα. Για τους εισαγγελείς, η εγκληματικότητα φαίνεται σαν ένα αντικειμενικό γεγονός από τη φύση του: είναι εγκλήματα. Ο προσδιορισμός του εγκλήματος αντικειμενικοποιείται στα πλαίσια μιας κοινωνικής συναίνεσης «υπάρχουν όρια που η κοινωνία δεν μπορεί να ανεχθεί», «η κοινωνία δεν αποδέχεται αυτού του είδους τις συμπεριφορές».

Αντίθετα, από την πλευρά των συνηγόρων υπεράσπισης η εγκληματικότητα χάνει τη βεβαιότητά της ή ακόμη και την ουσία της «είναι πρώτιστα ένα κοινωνικό πρόβλημα. Είναι προφανές», «έχω την τάση να πιστεύω ότι οι άνθρωποι θέλουν να βελτιώσουν την τύχη τους. Όταν δεν είναι ικανοί να το κάνουν με παραδεκτά μέσα, συχνά το πραγματοποιούν με μέσα που δεν αποδεχόμαστε».

Επάγγελμα και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας (Ποσοστά)

	Απόλυτα σύμφωνος	Μάλλον σύμφωνος	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Αστυνομικός	6,4	26,4	41,4	25,8
Εισαγγελέας	7,0	30,5	41,4	21,1
Συνήγορος υπεράσπισης	16,5	53,5	19,7	10,2
Σωφρονιστικός υπάλληλος	13,9	35,1	34,4	16,5
Υπάλληλος επιτήρησης (probation)	13,3	55,6	25,6	5,6

Μία μεγάλη πλειοψηφία τόσο των εισαγγελέων (64,3%) όσο και των συνηγόρων υπεράσπισης (71,3%) είναι αντίθετοι προς την αύξηση του αριθμού των εγκλημάτων που περιλαμβάνονται στον Ποινικό Κώδικα. Αντίθετα, οι απόψεις δίστανται όταν γίνεται η πρόταση να απεγκληματοποιηθούν ορισμένες συμπεριφορές και να ανατεθούν στους ειδικούς της κοινωνικής παρέμβασης.

Οι συνήγοροι υπεράσπισης θέτουν το πρόβλημα της εγκληματοποίησης κάτω από ένα εντελώς διαφορετικό πρίσμα. Δίνουν τα πολλά παραδείγματα, όπου ο προσδιορισμός ως εγκλημάτων των πραγματικών περιστατικών θεωρείται καταχρηστικός: Στην περίπτωση της ενδοσυζυγικής βίας μπορεί να πρόκειται για ένα λάθος της στιγμής, για την ανάκληση της καταγγελίας, για αντιστροφή της κατάστασης (άνδρας κακοποιημένος) ή για έμμεση εμπλοκή του θύματος. Στις περιπτώσεις σεξουαλικής επίθεσης η αρχική συναίνεση του θύματος, η ύπαρξη διφορούμενων καταστάσεων ή η ύπαρξη παλαιότερου δεσμού (εξακολουθούν να) αποτελούν σημαντικούς παράγοντες. Οι περιγραφές αυτές δείχνουν μια κοινοτυποποίηση της εγκληματικότητας: «Ναρκομανείς υπάρχουν ένα σωρό που συντηρούνται από γιατρούς και δεν παίρνουν παράνομα ναρκωτικά». Όλ' αυτά τα παραδείγματα θέτουν επί τάπητος το πρόβλημα του νομικού χαρακτηρισμού για το οποίο εισαγγελία και υπεράσπιση δεν είναι πάντοτε σύμφωνες.

«Έχω μεγάλη δυσκολία να δώσω να καταλάβουν. Πρέπει ν' αγωνισθώ. Πρέπει, πράγματι, να θέλεις να πολεμήσεις για να μιλήσεις με τους εισαγγελείς, γιατί συχνά εκείνοι δεν καταλαβαίνουν. Ασφαλώς, δεν συμφωνώ με τις πράξεις που έγιναν, αλλά τι τα θες αυτοί που κατηγορήθηκαν έχουν προβλήματα» (Συν. υπέρ.).

Μεγάλος δισταγμός υπάρχει απέναντι στην «απεγκληματοποίηση», την μη παρέμβαση δηλαδή του ποινικού δικαίου. Πολλοί από αυτούς που ρωτήθηκαν, πιστεύουν στον παραδειγματικό ρόλο του δικαίου: «η πλήρης (απεγκληματοποίηση), η υπερβολική όχι», «γιατί για πολλούς ανθρώπους αυτό παίζει έναν αποτρεπτικό ρόλο». Αν και γενικά, ένα 67,5% των εισαγγελέων και ένα 71,5% των συνηγόρων ευνοούν περισσό-

τερο ή λιγότερο τα εναλλακτικά μέτρα σε σχέση με την προφυγή στην δικαιοσύνη, μόνο ένα 29,4% των Εισαγγελέων και ένα 39,6% των συνηγόρων υποστηρίζουν την ιδέα ότι τα δικαστήρια δεν θα έπρεπε να παρεμβαίνουν παρά μόνον στην έσχατη περίπτωση. Μόνο στον τομέα της απλής κατοχής ναρκωτικών, η σημαντική πλειοψηφία των ερωτηθέντων αμφιβάλλουν για την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης της δικαιοσύνης, ενώ ένα ποσοστό 50% των εισαγγελέων και ένα 54% των συνηγόρων πιστεύουν το ίδιο για την ενδοσυζυγική βία. Ως προς τα άλλα αδικήματα, υπάρχει γενικά συμφωνία.

Πολλοί εισαγγελείς θεωρούν ότι η αποτελεσματικότητα των δικαστηρίων, οφείλεται στο δημόσιο χαρακτήρα της δικαστικής παρέμβασης. «Η δημοσιοποίηση... το γεγονός ότι κατηγορείται ένα άτομο αποτελεί συχνά έναν στιγματισμό, ο οποίος είναι αναγκαίος για να συνευθετοποιήσει ορισμένα πράγματα».

Το κοινό δείχνει συχνά τη δυσπιστία του απέναντι στον ποινικό μηχανισμό, τον οποίο θεωρεί σαν μία μεγάλη μηχανή που ισοπεδώνει τα πάντα. Ως αντίβαρο οι εισαγγελείς έχουν την τάση να απαγγέλλουν κατηγορία ακόμη και σε περιπτώσεις, όπου ο εγκληματικός χαρακτήρας της πράξης είναι περιορισμένος, όπως στην περίπτωση των πρώην ψυχασθενών.

«Εγώ πρώτα απ' όλα θα εφαρμόσω τον Ποινικό Κώδικα. Αν κάποιος δεν φαίνεται ικανός να αντιληφθεί ορισμένα πράγματα, τότε θα ζητήσω την εξέτασή του από πραγματογνώμονα. Ο καλός ψυχίατρος θα τον εξετάσει, θα τον κρατήσει για 2-3 βδομάδες θα τον γεμίσει με χάπια. Τότε θα αρχίσει να βελτιώνεται. Σταθεροποιείται. Μας τον στέλνουν. Όλ' αυτά για να καταλήξει το δικαστήριο να επιβάλει μία ποινή σε κάποιον, με ψυχιατρικό παρελθόν» (εισ.).

Ο ίδιος εισαγγελέας μιλά για τις περιπτώσεις των τοξικομανών. «Έχουμε κάποιον που τέλεσε μία ληστεία. Έκαμε τη ληστεία για να κλέψει τα χρήματα να αγοράσει τη δόση του. Γιατί αγοράζει τη δόση του; Γιατί έχει ανάγκη. Είναι τοξικομανής, αλλά γιατί είναι τοξικομανής; Γιατί όταν ήταν νέος, τον χτύπαγε ο πατέρας του. Δεν αισθάνεται καλά με τον ίδιο του τον εαυτό και όλ' αυτά. Ποιος είναι ο ρόλος του δικαστηρίου; Ο ρόλος του δικαστηρίου είναι να τονίσει την κοινωνική αποδοκμασία. Υπάρχει ένα έγκλημα. Πρέπει να καταγγεληθεί και να τιμωρηθεί».

Όσον αφορά την παρέμβαση των κοινωνικών επιστημόνων, οι εισαγγελείς θεωρούν ότι πρέπει να γίνεται αποδεκτή μετά την επιβολή της ποινής και κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας (probation).

Αντίθετα, οι συνήγοροι υπεράσπισης έχουν διαφορετική άποψη για τη διαδικασία στα δικαστήρια και παραπονούνται για τον επίσημο χαρακτήρα και την περιορισμένη εμβέλεια της δικαστικής παρέμβασης, η οποία παρεμποδίζει κάθε είδους παρέμβαση κοινωνικού χαρακτήρα «νομίζουμε ότι ελέγχουμε, ότι ασκούμε κάποιον έλεγχο... η πραγματικότητα, όμως, είναι διαφορετική».

«Είναι απίστευτο το πόσο οι ίδιοι οι νομικοί παρεμποδίζουν μία αποτελεσματική παρέμβαση», «βάζουμε ακόμη πιο πολύ το κεφάλι μας στην άμμο ενεργώντας με τον τρόπο αυτό», «υπάρχουν πολλά (θύματα) που θα προσφύγουν στη δικαιοσύνη χωρίς να καταλαβαίνουν σε τι περιπέτεια μπαίνουν και χωρίς να επιθυμούν όλες τις συνέπειες και ό,τι συνεπάγεται η παραπομπή στον ποινικό μηχανισμό».

Σχετικά με την αποποινικοποίηση, 55,9% των Εισαγγελέων και ένα 77,9% των συνηγόρων υπεράσπισης διάκινεται ευνοϊκά προς την ιδέα να αντικατασταθεί η ποινή του εγκλεισμού με άλλα μέτρα. Οι συνήγοροι (55,2%) βλέπουν σ' αυτά τα μέτρα

μία προσπάθεια επανένταξης, ενώ οι εισαγγελείς (29,6%) πιστεύουν ότι έτσι θα περιορισθούν τα έξοδα για τις φυλακές.

Συμπερασματικά οι συγγραφείς πιστεύουν ότι, ενώ η απεγκληματοποίηση δεν απασχολεί τους ερωτηθέντες, η αποποινικοποίηση βρίσκει χώρο κυρίως στο επίπεδο της επιβολής της ποινής. Από την (σχετικά περιορισμένης έκτασης) έρευνά τους διαπίστωσαν ότι ο προσδιορισμός αυτού που θεωρείται νομικά ως εγκληματικότητα και εξασφαλίζει την αποτελεσματικότητα της δικαστικής εξουσίας, καλλιεργείται από το σύνολο των εμπλεκόμενων σ' αυτό τον τομέα γύρω από την ποινή και την ευθύνη και όχι την επανένταξη. Σ' αυτή την επιλογή όμως βρίσκουμε μάλλον την έκφραση του στεγανού χαρακτήρα της δικαιοσύνης και όχι εκείνης της ανανέωσης.

Τα αποτελέσματα της (περιορισμένης) αυτής έρευνας ήταν αναμενόμενα και δεν έπρεπε να εκπλήσσουν τους συγγραφείς. Οι ερωτηθέντες εργάζονται στο χώρο της ποινικής δικαιοσύνης, μιας δικαιοσύνης από τη φύση της συντηρητικής, εφόσον στόχος της είναι η προστασία και η διατήρηση της έννομης τάξης της χώρας. Αυτό είναι, ήδη, γνωστό σ' εκείνους που έχουν πείρα της δικαστικής πρακτικής. Πού έγκειται, λοιπόν το ενδιαφέρον αυτής της δημοσίευσης; Προσωπικά πιστεύουμε ότι έγκειται στο ότι παρουσίασαν με εμπειριστατωμένο και τεκμηριωμένο τρόπο τις αποκλίσεις στις πεποιθήσεις των λειτουργών της δικαιοσύνης τις οποίες όλοι υποθέταμε. Έτσι, έχουμε μία πιο πλήρη εικόνα της διαφοράς απόψεων μέσα στα πλαίσια (πάντοτε) του υπάρχοντος δικαιοκτικού συστήματος, το οποίο δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Τα αποτελέσματα ήταν αναμενόμενα, εφόσον οι νομικοί δεν μπορούν να παίξουν το ρόλο ενός εγκληματολόγου ή ενός κοινωνιολόγου. Η δημοσίευση αυτή μπορεί επίσης να βοηθήσει στο να συνειδητοποιήσουν οι νομικοί τα όριά τους και να μη διστάζουν να προσφεύγουν στις γνώσεις και την πείρα άλλων επιστημόνων που μπορούν να βοηθήσουν ουσιαστικά στην κατανόηση, εξήγηση αλλά και χειρισμό μιας παραβατικής συμπεριφοράς.

III. Συμπεράσματα

Είναι γεγονός ότι συχνά οι ειδικοί των κοινωνικών επιστημών έχουν διαφορετικούς και, μερικές φορές, αντικρουόμενους στόχους. Ο εισαγγελέας και ο αστυνομικός επιδιώκουν, πρωτίστως τη διασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας, ενώ ο γιατρός και ο κοινωνικός λειτουργός τη θεραπεία και την επανένταξη του ατόμου. Φαίνεται, όμως, ότι ο στόχος της επιδίωξης της δημόσιας ασφάλειας και της προστασίας της κοινωνίας υπερισχύει των άλλων (εφόσον αυτόν επιδιώκουν, πρωτίστως, τα δικαστήρια, απαγγέλλοντας καταδικαστικές αποφάσεις και επιβάλλοντας τις συγκεκριμένες ποινές) με αποτέλεσμα να δίδεται προτεραιότητα σ' αυτό το στόχο και να παραμελούνται λιγότερο ή περισσότερο οι άλλοι. Αυτό σχετίζεται, άμεσα και με το οικονομικό κόστος των διαφόρων μέτρων. Οι επενδύσεις στον ιατρο-κοινωνικό τομέα κοστίζουν

πολύ και χρησιμοποιούνται με τρόπο φειδωλό από τις δημόσιες αρχές. Το ερώτημα που τίθεται, όμως, είναι: «Νομιμοποιούμεθα (εφόσον υπάρχει έλλειψη πόρων) να επιλέγουμε λύσεις βλαπτικές, επικίνδυνες και ισοπεδωτικές για το άτομο;» Το ερώτημα αυτό θίγει το ουσιαστικότερο ζήτημα της νομιμοποίησης της επιβολής των ποινών εγκλεισμού.²³ Αλλά και σε περίπτωση καταφατικής απάντησης δεν υπάρχουν περιορισμοί που επιβάλλονται από το Σύνταγμα και τα διεθνή κείμενα;

Διεθνώς αναγνωρίζεται ότι απαγορεύεται η επιβολή σκληρών και αήθων ποινών. Όμως, όταν σε μία φυλακή για 200 άτομα συνωστίζονται 700, όταν οι πιθανότητες μόλυνσης από τον ιό του AIDS στις φυλακές είναι πολύ περισσότερες απ' ό,τι στο γενικό πληθυσμό, τότε σε περίπτωση που θα επιβληθεί μία ποινή εγκλεισμού, δεν θα θεωρηθεί εκ των πραγμάτων μία σκληρή ποινή;

Αν, επομένως, η φυλακή θεωρηθεί ως η κύρια απάντηση του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης στην παράβαση του ποινικού νόμου, τότε οι πιθανότητες επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων μέσω της προσφυγής στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης είναι από ελάχιστες έως μηδαμινές.²⁴ Ακόμη και το συναίσθημα ασφαλείας που θεωρείται ότι δημιουργείται από την εξουδετέρωση ενός επικινδύνου ατόμου δεν είναι, ουσιαστικά, παρά ένα συναίσθημα «ψευδοασφαλείας», όταν γνωρίζουμε το σκοτεινό αριθμό της εγκληματικότητας.

Εδώ και χρόνια τονίζεται ότι η παρέμβαση του ποινικού για τη ρύθμιση των κοινωνικών προβλημάτων πρέπει να ελαχιστοποιηθεί αλλά και στις λίγες περιπτώσεις που θα παραμείνει, πρέπει να προτιμώνται τα εναλλακτικά μέτρα.

Όσον αφορά το συγκεκριμένο τεύχος που παρουσιάσαμε διαφαίνεται με σαφήνεια η σύγχυση που επικρατεί ως προς το τι ανήκει στον ποινικό και τι στον κοινωνικό τομέα αναφορικά με το χειρισμό της εγκληματικότητας. Η σύγχυση αυτή που υπάρχει στο επίπεδο των ειδικών αντικατοπτρίζει εκείνη του κοινού γενικότερα. Όμως οι πεποιθήσεις του κοινού διαμορφώνονται από μία λανθασμένη πληροφόρηση από τα ΜΜΕ των οποίων κύριος στόχος είναι η αύξηση της κυκλοφορίας. Υπερτονίζεται η βίαιη (σεξουαλική) εγκληματικότητα, τα αδικήματα που τελούνται από ψυχικά ασθενείς καθώς και από ναρκομανείς. Στις δυσκολίες επομένως που υπάρχουν για τους ειδικούς στο να πείσουν το Κράτος για μία πιο ανθρώπινη ποινική πολιτική προστίθενται και εκείνες που προέρχονται από ένα παραπληροφορημένο κοινό που ζει σε ένα καθεστώς υπερσυντηρητισμού και τρέφεται από το φόβο του εγκλήματος.

23. Βλ. Α. Manganas, «Approche pragmatique du droit de l' état de punir», (1986) Les Cahiers de Droit, 401.

24. Πρβλ. Ιακ. Φαρσεδάκη, Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Αθήνα, 1991, Νομική Βιβλιοθήκη, 197, 273. Id., Η αντιμετώπιση του εγκληματικού ζητήματος, ΠοινΔικ, τ. 1, 1998, 237.